

Ez az írás az Írói Önlexikon-béli portrém címet ("A keletkezés iróniája") boncolgató sorozat IV. tagja, mely e rovatba tartozna:

<http://www.naputonline.hu/?s=Bokor+levente>.

De mivel a Levélfa felkérésére a Nagy László-centenárium alkalmából írtam, a Levélfán a helye, különösen, hogy benne Nagy Lászlóhoz való viszonyom "hajszálgyökerességét" mint legfontosabbat kívántam földeríteni. Ez talán hasznos bevilágítás a költészet keletkezésének misztériumába és Nagy László költészetének némelyik részébe is.

Bokor Levente

KELETKEZÉSÜNK IRÓNIAJA*

IV.

Lakoma a Levélfán

Hogyan váltam a 2025-ben százéves
Nagy László „apokrifjévé”?

Árnyék-kalauz versben és prózában

---

* A Napút írói önlexikonában *A keletkezés iróniája* címet adtam önszócikkemnek. Ez utalás a befejezetlen jelenvalóság megannyi átmeneti arcára.

<http://www.naputonline.hu/wp-content/uploads/2019/06/nszcikk-alapdok.pdf>

FŐHÁSZ

† Szombathy Bálint

Pacsér, 1950 október 17. – Budapest, 2024. december 23.
este

GÖRÖNGY-SZAVAK EGY PERFORMER KÖLTŐ
HÍR-HANTJÁRA

**Tegye csak dolgát a szabaduló művész
végleg a művészetbe szabadulva.
Mutassa nekünk rendületlen
világon kívüli ponttá
atomult
távlataink
performanszát.**

**Az a mi támaszunk.
Talpunkat nekivette
toljuk a Földet magunk előtt.**

2025. 01. 30.

Karjaimat halkan keresztbe teszem

EGY KOSÁR ALMÁT

Egy kosár almát kihoztunk az őszből.
Siettünk bár, a nap előrement.
Hunyorgunk, mert megvilágosulsz
elsötétítéskor, úgy tűnik,
egyre északnak haladunk.
Egyetlen függönyünket újra kivetítjük,
fölszállnak a sarkok fejünk fölé,
nem látunk semmit a kételkedéstől
– a nyár szemünket elszínezte.

Csak karikákat látunk – rajzik a nap:
fészeknyi darázs röppen ki fejünkből.
Meghaltunk valamire – a sejtelem megint.
Karjaimat halkan keresztbe teszem.

Ó, almák, bókra görnyeszt egy kosárravaló.
Kit fásultság öl, még almafa lehet.
Semmi sem sújtja, mi másokat borzasztó:
vérré válik rögtön a gyümölcs.

1968

Északi fény

„...Még a kígyó is úgy mozog a kertben, alig mozdul a virág. De láttatok-e kovácsolt láncot végighúzni a violákon? Én láttam, nincs feledés! Én haragommal keretezem szörnyű kertészeid képét, Magyarország...”
(Nagy László: Jönnek a harangok értem, 1978.)

Nagy László: KRÓNIKA TÖREDÉK:

1975, március 3., hétfő:

„/.../– Szíven ütés a szívre. Németh László meghalt. A legjobb érzékkel ő nyúlt költészetemhez. Majd írok róla, lehet, hogy verset. Lángész, aki nem lehetett boldog. Csak az első szélütés után. Legyintett az irodalomra. Mosolygott. Hallom, hogy táncra is perdült. Ez volt neki az üdvözlés. Nincs örök éden. Sajnos, a halált mindig magamra vonatkoztatom; hát majd én is. /.../”

Nekem ugyanilyen „szíven ütés” volt Nagy László halála. – Nem Németh Lászlóval összevetve – „A legjobb érzékkel ő nyúlt költészetemhez.”

De ne legyek igazságtalan. Nem ő volt az egyetlen, csupán azok közül az, akiknek szava erkölcsi hatalom volt. Akiknek ajánlása, méltatása többet ért az állami kitüntetésnél. – Az csak ráadás, hogy olyan közvetlen személy, mintha ősrégi ismerősök lennétek, bármikor bizalommal keresheted föl, soha nem vagy a terhére, szívesen beszélget veled, adtok egymás szavára.

1975 március 7-én délben tömegesen gyűltek a gyásszal tisztelgők Németh László ravatalánál. Magam is oda tartottam, a Farkasréti temetőbe. Rossz lelkiismerettel hánytorgattam, hogy nem eléggé ismerem Németh Lászlót. A magyar társadalom *jobbik felének* ítélete neki adományozta a „nemzet nevelője” címet. Ha mást nem is, legalább a *kert-Magyarország* eszméjét, ismerője, a nevéhez kötötte.

Ugyanezen a napon jegyezte föl Nagy László:

„Beborult az ég. Talán Németh Lászlóért. Ma lesz a temetés 12-kor. A Kerepesibe kellett volna temetni. Babitshoz, Adyhoz, Móriczhoz. Minden írását nem ismerem. Remélem, lesz időm rájuk is. /.../ Tavaszi napsütésben temettük. Nagyon sokan voltunk. /.../ Láttam ismerős pápaiakat is... Nem mentem oda... Gyatra az írói búcsúztatás; teli képzavarral /.../”

Virágszálat szorongatva érkeztem a temető kapujához. A torlódó sokaság lépésben haladt. Közelemben valaki a keresztnevemen szólított: *Levente!* – nem akármilyen hangon, hanem „angyalian”. Fülemben a dörzspapír zizegéséhez szokott, nem ahhoz, hogy valaki a szellők nyájasságával szólítsa meg.

A mellettem szintén lépésben haladó taxi lehúzott ablakába Nagy László arca tolult föl a gyermeki ártatlanság mosolyával. Ártatlanság, derű, és megbékélés nyugalma sugárzott belőle. Oly mértékben, ami felülmúlta az ő mindennapi kedvességét.

Egyikünknek sem volt egyéb szava, a helyszín és pillanat beszélt. Csak mosolyt cseréltünk, felejthetetlen, amilyent egy jó maszkmeszternek érdemes lett volna megörökítenie.

Ha manapság rám csimpaszkodik hiábavalóságom súlya, annak a mosolynak emlékébe mártózom.

*

Mi lehetett Nagy László túlvilági derűjének akkori „kémiai képlete?”

A „mosoly-vegület” transzcendens egyszerűségét a majdnem húsz évvel később megjelent naplójából próbáltam kikövetkeztetni.

Alapvető élettényeként tudnunk kell, hogy költőnk egyik lábát csontvelőgyulladás (osteomyelitis) támadta meg tíz éves korában. Következménye a többszöri műtét, szövödmény, részleges bénulás, végül a láb járógéppel mozgatása. A fájdalom élethossziglani tréningje, nem panaszbba torkollik nála, hanem az elfogadás szelíd alázatába, beleérző képességbe, bensőségből fakadó éleslátásba, és a testi fogyatékkal szembeszálló szigorú erkölcsi és etikai mértékek szervülésébe. A fizikai képtelenséggel szemben mindvégig hű maradt az emberi élet teljességének megéléséhez, és saját határainak tisztán látásához.

Az 1975. év, számára, a „stratégiaaváltás” éve lett, mint futónak a célegyenesbe kanyarodás. Ekkor ötven éves, ünnepelt költő, eddigi munkái gyűjteményesen jelennek meg, lezárhat egy életszakaszt. Rámutató az is, hogy a négykötetes életmű-kiadásból, három kötet a műfordítás, a mások gondozása. Minden keserűség nélkül ismeri be, nem arra készült, hogy a saját- és mások magyarított versei között ez legyen az arány. Attól is inkább érzi az arány „szépítésének” szükségét, hogy közérzete jelzi egészségének fogytát. Égig magasodnak sorsának külső és belső „jeladói”. Ahogy futónak a célegyenesbe lépés a *sprintelés* kezdete, neki ugyanazt teszi napjainak „jegyzőkönyvezése”. Azzal a küldetéstudattal válik el élete korábbi szakaszától, hogy „A szó igaz hőse akarok lenni.” (*Megismerés, nyelv és vers* c. esszé) Az oda vezető lerövidült úton kapkodja a lélegzetét. Igyekezet sűrűsödik a '75-ös évbe, különösen a korai szakaszába. Naplója a Szónak „szavain fogása” és azok gyeplője.

1975.

február 28.:

– „Elkezdtém szülőföldemet írni, lírai próza. A harangokkal kezdem. Hívnak haza. Kezdsnek jó.”

március 1:

– „Leírtam fogantatásom, születésem. Már bízok magamban. A jövő héten, ha nem rángat senki, befejezem a verset”.

március 9.

– A fürdőkádban „gondolkodva rájöttem: már a befejezésnél tartok. Nem szabad tovább írni a verset. Időben kell a vonót letenni. /.../ Írás közben elpityeredtem néha, ezért nehezen haladtam. Az első két részen még van mit javítgatnom. **Boldog vagytok, éljen ez a harangos versem!**” (Saját kiem. – BL.)

március 23.:

– „Életnek és költészetnek akarok élni.”

Jönnék a harangok értem az a prózavers, melyben 'levetette eddigi láncait', és megalkotta magának a meghitt támaszpontot, ahonnan szemlélhette, és kiértékelhette az elkövetkező időt. 'Műfajként', kontrasztja, a középkori *haláltáncnak*, mert visszatekintő képzettársításának fegyelmezhetetlen tolongása a végső felszabadultság *élet-tánca*. Nem csoda, hogy boldog és transzcendens jelenség volt a temető kapujában: „égi tünemény”. Németh László temetési aktusa, neki, a rokonlelkek találkozásának ünnepe. Akkori *létérzésének* bizonyosságaul őt idézem a „*harangos versének*” legsűrűbbjéből:

„Harangok, harangok – számontartanak engem is. Jönnék a harangok értem. /.../ Lépkedek haza, hazának. Torony iránt és anya iránt. Bátorokodom újra megszületni. Éveimet magasról széjjel szórom. /.../ Őrült, repedező Lear-orcámat, akár egy háborús patrontáskát akasztom a tölgyre. Bölcsőnek a döngő vadméheknek. Likacsos léppel teleépítsék, hordják meg telised mézzel, mézzel. Mert elfogyott minden édessége. Nem félek a rohamos kicsinyedéstől, nem félek a semmisüléstől. Mert fény vagyok immár, ózon, a villám szaga a kövön. Egy csillag távoli tekintete, a Hold babonája, dagálya. Ragyogok apám borában, lakom az anyai kenyérben. Sav meg só vagyok immár, az élet akaratos fehérekéje.”

– „Mert fény vagyok immár, ózon, a villám szaga a kövön.” – nem nagyzó, hagymázos képzelgés, hanem Csontváryéval rokon át-lényegülés. A költő nem „megistenült”, hanem kibújt az emberi lét mértékeiből. Villámfényként tér meg eredetéhez, az ember teremő erejévé vált művészi tökély Parnasszusára.

Létezik-e annál biztonságosabb hely? – Aligha. Megtalálta ön magát a bármily *túlíságon* túli létben. – Ezt sugározta arca, hangja, mosolya.

Emlékezetem napfogatkozásában most éppen ő az északi fény.

Magyar vershelyzet

„Irodalomtörténeti szerencsétlenségeinknek tartom, hogy a magyar avantgarde annak idején nem csatlakozott költészetünk fő áramlatához. Ma azért ütik fel fejüket olyan kérdések és viták, melyek nevetségesen anakronisztikusak. Európa legtöbb országában túljutottak az ilyen vitákon (...) a pusztán hagyományos verset merően konzervatívnak találom, nem teremt új értékeket (...) Elterjedt, hogy szívesen foglalkozom fiatal költőkkel. Egyre többet kellene velük törődnöm, mivel sokasodnak a jelentkezők. Megvallva az igazat, ez a foglalkozás egyre inkább kapkodássá fajulhat, mert időm egyre kevesebb. (...) Mióta felnőtt költőnek számítok, érdekel, hogy „mi születik, s mit ölnek meg a napban”. Így hát érdekel az utánunk jövő nemzedék sorsa is. Akiket megjelenéshez segíthettem, kevesen vannak, többen azok, akiket a szerkesztők kiebrudaltak. (...) Jobb, ha nem csupán a fészkemből valókról beszélek, bár ezek sem egyformák — én kakukktojásokat is melegítettem, még hozzá teljes szeretettel. (...) A fokozódó verskultusz engem is meghatott (...) Okát abban látom, hogy a versből, mint minden művészetből az ember személyes sorsa szól.”

(Korszerű költészet, hagyomány és közönség – interjú Nagy Lászlóval: Népszabadság, 1974. május 1.)

Ma már világosan látom, hogy mennyi „lélekbevágó” üzenetet kódolt Nagy László az interjúba órá számító kortársai közt nekem is.

A „kakukktojásokat is melegítettem, még hozzá teljes szeretettel”: ez az elfogulatlan kiállás és biztatás mondata. Titkosírásu címzés kevesed magamnak, mert ekkoriban fordultak felé az én verseim is. Akárki írása is érintette meg, az interjún átsugárzik a friss élmények lendítő ereje, melytől „véghangsúlyossá” lett az összes eddigi véleménye.

Az interjú saját pályavégére készülődését is sejteti, mert szervezete üzenetét így tolmácsolja: „időm egyre kevesebb”.

A „kakukktojás” jelzőjét csak a bevett nevesítés kedvéért használta: komolyan gondolta a világnézeti-ízlésbéli kivetettség feloldódását.

A pártfogói remény esetemben is teljesült. Az állami mecénás ranglétráján én is elértem sokak mögött, 42 éves koromra, a költői nomenklatúra „pályakezdő fiatal” fokozatát. A legfeszítőbb mondani-valóimon már túl voltam.

Csak magamat vádolhatnám, amiért a kölcsönhatások torzító iróniáját nem takaríthattam meg. De önsajnálatomat kizárja, hogy tizenhat évvel korábban már számítottam rá. Alázatosan működtem együtt a sorsomat mintázgató *párkákkal*, hadd higgyék, hogy a hatalmuk alatt állok. *Ananké*, az elkerülhetetlen szükségszerűség istennője már korábban föltekert engem a *világmenet* orsójára.

NEM SOKAT VÁLASZTHATSZ

Nem sokat választhatsz.
Szaporább a „nem”.
Eljátszottad lehetőségeid.
Az egyedüllét fogja le életed,
mely soha nem volt jobban a tiéd,
s teknős módra bepáncélozódik
védelméül finom okoknak.
Biztosabb vagy, mi nem másítható,
s mennyivel vagy több, mint végleges:
határozott, visszahozhatatlan;
milyen örömből nem meríthetsz már,
ha eddig nem jutott.
Hiába nyújtod most kezéd
csecsemőkori vitaminokért!
Elhülyítnek, mint a déli öntözés,
mikor agy-huggyantva vinnyog a kert.
– Lennél maréknyi gaz csupán?

1967

*

A „rendszerelváltás” könyvelési oldalára semmilyen elismert értéket nem tudtam átvezetni, „újra születésemet” pedig nem erőltettem. Addig is prózai foglalkozásomból, vagy munkanélküliségem házastársi teherviseléséből éltem, hogy „méltó” maradjak a „semmitől teremtet” költészet kollektív némajátékához.

Mára azonban oly mértékben túléltem a belőlem kihalt *ártatlan személyt*, hogy csak a temetetlenségétől való megváltás liturgiájának elősegítése lehet túlkorosságom értelmének egyetlen indoka.

A megboldogult korszak emblémájául, tőle magától, a következő ajánlom:

ITT VAN AZ APA

Itt van az Apa
kinek ujjához ragadt a *műve*
mert nyálától enyves a világ.
Lerázni kívánja szeméremből
vagy kezét elő sem veszi.

Megszült az anyám is engem
de fejem a lába közt maradt
– honnan jön ez a szag –
csak szimatolom.

Ó
roppant fenekem évszakait
fűti fel mosolyával.
Fölöttünk a nemzőszerp árnyéka
mint a napóra kering.

1970

A fönti adottság zabláját éretlenül rágva, nem volt türelme a *Magyar Időnek*, hogy megvárja „felnőtt költővé” válásomat. A más-mást szolgáló társadalmi létnek nincs finom átmenete. Ütemet váltott. Új dallamba fogásával, az enyémmel együtt, milliók jóhiszeműségéről mondott le. Azok kipusztulását volt kénytelen választani. Ezért nincs egyéb hátra, mint a rothadó testként felbomló emlékek végtisztesség megadásával való elföldelése.

Saját *ártatlanságom* halotti anyakönyvéül azt a rituális szertartás-rendet választottam, ami egy **esettanulmány** követelményeinek följajánlásával elébe megy a jövőnek.

Vágyjunk bele

Háborús vesztes hazám geopolitikai nyomora és az állampolgári azonosságtudat rákényszerített „*ruszsisztikálása*” egyetlen családot sem kímélt meg.

A társadalomnak az *állam lett az apja* és a kanonizált *állami világnézet az anyja*, mely „szülőik” féltékenyen nevelték a kiskorú társadalmat, mint az elsőbálozó leányt. „Szülői” hatalmukat a kegyetlenség monopolizálásától, a legkorlátoltabb engedékenyséig gyakorolták.

A fönti környezettel kerültem kölcsönhatásba, mikor a *költészet* lehetőségeibe kapaszkodva kezdtem kisáncolni személyes szabadságomat. Nem hősi akciózással, hanem elillanással. Nincs jobb elnevezés erre Freudénál: *szublimálással*. Igyekeztem a mindennapi realitás halmazállapotát a tudatban kifejlődő légneművé változtatni. A nyelvben mindig készenálló *szellemet* hívtam segítségül. Ocsúdásom mintadarabja lehet az, melyben kiértékeltem a rám hagyott 20. századot az állam „szülői szerepével” középpontjában.

HOSSZÚ ÉJSZAKÁK

Hosszú éjszakák az álmatlanok:
bujdosás folyosói. Majolika
tömbben a Bárány, találkozunk
a föld alatt. Íme, kiontott
fehér gyapjú. Melled volt a két
kutyafej, a gyermeket megharapta,
s elfolyt a tej, hogy folyik!
De többet ide sem jöhetsz.
A Szem rászárad a falra,
így legalább világon marad.
Farkas szemezik a pásztorral.

1967

Kiheverhető élmény-e, ha anyamell harap a gyanútlan csecsemőbe?

A fönti *Emlék* önálló entitást öltő teremtménnyé vált, melynek megmaradása kizárt magából minden esetlegest. – *Föltétlenségét* a magába néző *Természet* vette gondjaiba: bízatta, hogy az elvetemült

kutyaharapásra farkasharapás legyen a válasz – a farkassá lett gyermek válasza. A falakból áradó nézés az ő farkasszeme. A pásztossal szemezve tartja ébren annak lelkiismeretét.

A harapó anyamell esetével a *Civilizáció Kentaurja* átváltozásainak újabb lehetőségét mutatta be. A farkassá lett gyermek szemének *terrorját* a mindent látó falra „szublimálta”. A költői halmazállapot is egyike lett az emberiség birkapásztorait kordában tartó farkaslesnek.

Saját vershelyzetem

1941-ben nem tehettem mást, Budapestre születtem, Erdélyből és a Felvidékről ide kényszeredett szülők harmadik fiaként, katonatiszti, majd „osztályidegen” bélyegű családba. Kosztolányi szellemét újra megidézte: *életem legnagyobb eseménye, hogy anyanyelvem magyar, magyarul beszélek, gondolkodom és írok.*

Apám 1942-ben – talán a Második Magyar Hadsereg elsőjeként – augusztus 7-én elesett. Ő maga nem, csak jó híre maradt nekem apaságából. Első világháborút is megjárt, saját gondoskodó természetének ígása. Nem csak otthon. Az ő-parancsnokolta páncélos zászlóaljban „*Gazda*” a családi neve.

Apám nélkül anyám ideg-összeomlott, három gyermeke mellett ő lett a negyedik, a legidősebb. Az én *futástalan pályámat* – anyaságán kívül – két makacs előjellel cinkelte:

Egyik: olykor szememre vetett csalódást okoztam neki, amiért nem leánynak születtem. Tőlem várta a családi férfiuralom megtörését. Lányként becézett hasában, reményétől nem téríthette el senki.

Tehát születésembe rejtjeleződött a csalódás okozása, ami naponta úgy érvényesült, hogy ritka kivételtől eltekintve, mindenki másnak gondolt, mint ami voltam. — Megalapozódott a *kakukkfiókaságom*.

Másik: Ám azt is elárulta, aggódott az életemért, mert burokban születtem. Ennek az életveszélynek a megúsása szerencsésé fog tenni. Ráadásul a nyelvem is le volt növe. De túlságosan felvágták a feleseléshez. — Nem tagadhatom, számtalanszor a szerencsém segített rajtam és nem a saját érdemem. Az általam okozott csalódások is két pólusúakká váltak. Ha szerencsém volt, akkor „pozitívan” csalódtak bennem, és elismerést vívtam ki.

A szerencsém hiányának eseteit nem kívánom citálni.

Alkatomnak a fönti „eleve elrendeltsége”, szülői szempontból is nehezen kezelhetővé tett. A negyedik általános iskola után találtam zsebpénz-kereseti lehetőséget, amiből egyaránt vehettem magamnak *Élet és Tudományt* meg ólomkatonákat. Későbbi pénzecskéim java-részt a háztartásba folytak.

Körülményeimet összevetve: tíz-tizenkét évvel idősebb bátyáimat még nevelte *Valaki*, engem már csak *Mindenki*. Mindenki közül leg-inkább az *állam*.

Tíz éves koromban kezdtem versnek képzelt rím-görcsöket írni Petőfi hangján. Ő volt első és döntő versélményem. Nem ellenezhe-tem, hogy helye legyen a hangszerelésemben, többnyire felismerhe-tetlenül.

Középiskolában már a tanulás helyett is verset írtam, és elisme-réseket nem a bizonyítvánnyal, hanem verseimmel vívtam ki. On-nan kikerülve, a magam kereste kátyús úton, belém fulladt a vers.

Nekem azonosság kiküzdését, erkölcsi tervrajzot jelentett minden darab, amíg általa megragadni hittem az ismerni és érteni vélt *való-ságot*. De valóságérzetem látványos átváltozásba fogott. 1956 nemzeti-és polgárháborús csatatere nekem nem hír, hanem élmények magam-ba szívása lett. Ez magzásukban és gyökerességükben láttatott később politikátörténeti eseményeket. A bennem felburjánzó kamaszkori káoszból egyetlen versnek kegyelmeztem meg, ha azon át is tetszik Ady prozódíája:

SZERETEM

Szeretem, akik hisznek
akár tücsköt vagy bogarat,
de hisznek abban,
hogy *amin múlik*, az marad.

Szeretem, aki szemes,
kemény és magába is néz,
mert másokat is látni,
másképp gyöngé az ész.

Szeretem a tüzeket,
a vért, ezt a vörös szenet,
mert mindönkből
csak ez marad, ez a meleg.

S míg széthasít az idő
embert, álmot, fatörzseket,
hiszem, hogy marad az,
aki hisz, tesz és szeret.

A történelem 1920-tól végzetesen megfeküdte közvetlen családom idegrendszerét, és félárvaságom idején politikai gyomorsavként refluxolta anyám, gyakran a családi pokol gyomorégéséig.

Az „erdélyi menekült”, a „bujkáló”, a „katonaszökevény”, a „zsidó” az „özvegy”, a „tetű” szót hároméves koromtól tároltam, de még azt sem fogtam föl, mit jelent, hogy apám a fronton elesett.

Emlékezetem kirakata 1944 karácsonyán lett először kivilágítva, mikor a karácsonyfa alól futottunk az óvóhelyre. A bombatámadás után budai házunk lakói kigyúltek annak Pálya utcai kapuja elé. Ráfagytak az égő budai várpalota tűztengerének látványára.

Nekem mindenből a *csodálkozás* jutott ki. Ma már csak ujjgyakorlatot folytatok az emlékezet különböző regiszterein, hogy előcsaljam az eredeti csodálkozást, amelyben az élet lakik.

„Feltámadás”

1956 utáni „kiürülésem” közel tíz évig tartott. Értékesnek bizonyuló útravalómmá lett a költő, *Garai Gábor* véleménye.

Amikor 1959-ben az *Élet és Irodalmat* környékeztem meg verseimmel, ő vezette a versrovatot és az akkor gyakornokoskodó Mezei András gondjaira bízott. Két-három hét után adta vissza a kéziratot atyai kommentár kíséretében: *‘Körbe adtam verseidet a szerkesztőségben, és egyöntetű vélemény alakult ki, hogy te egy későn érő típus vagy. Olyan súlyokat akarsz fölemelni, melyekre még nem vagy képes. Olvassál minél több verset és ne hagyd abba az írást’* — szólított fel további öniskolázásra.

Valamikor, később egy tanárember így szólt le előttem az autodidaktákat: *„Aki magától tanul, az egy hülyétől tanul”*. Valahányszor eszembe jut, ma is találva érzem magam. De önfejlőségem arra terelt, hogy saját hülyeségem is csodálkozásos-

mat gazdagítsa. Magamnak kellett fölismernem, hogy nem vagyok lírai alkat, akire az érzelmi szomjúság áhít. — Soha nem leszek az isteni húrok lantművésze a költészet zenekarában, sokkal inkább a földi basszusok nagybőgőse. — De azon is csak szólam-töredékeket tudtam megszólaltatni, s csakis magamnak, belső hangként.

Tapogatózásaimat követve, az 1960-as évek végén kezdett beteljesülni Garai Gábor „későn érési” prognózisa. Sikerült világnézeti rést ütnöm a fogható, de jelentés nélküli, monolit világon. Elsőként a saját „eleve elrendeltségeimmel” kellett leszámolnom.

Meg kellett szabadulnom a csalódástól, amit én keltettem másokban, és mások énbennem. A csalódás impregnáló szerét kellett kimosnom világképemből. A Taurus gumigyár öltözőjének zuhanyozója alatt csodálkoztam rá egy bicegőn beugró bölcsességre, ami ott keletkezett és be is szorult töredékiségébe: *„Csalódni a legnagyobb tudás, de tarthatatlan ennyi ismeret”*.

Akkor felejtettem el anyámnak az általam okozott legnagyobb csalódását, melynek akaratlan megtorlásául életre szóln megbántott. Anyasági alkalmatlanságában csak tapasztalat-szerzési lehetőséget láttam, mint egy idősebb testvérben. Elfogadtam, hogy az ő „leányvárása” — mint bármelyikünk vágyakozása — is csak tovább növelheti saját látószögem mértéktartományát és azonosságom szabadságfokának kezelhetetlenségét.

De ma már gyanakszom, hogy a kezelhetetlenséget is ő örököltette rám. Később érett meg a beismerésem, hogy nem csak életemért, hanem anyanyelvemért is adósa vagyok. De nem sirató verssel egyenlítettem a tartozást, hanem egyik fivéremmel pajtáskodtam vele a sírkövén:

MUTER

Mindenki adósa valakinek.
 Amennyire rím ugrik a számra,
 annyira jön, hogy megköszönjem.
 Ma egy szót tanultam: „kadáver”¹
 – vers volt a reggelim –
 anyámtól nem is egyet,
 de sosem jegyeztem meg külön-külön.

Nem tudtam, hogy kapcsolatunk személyes,
 és elmerül benne az egyedi,
 a Világegyetemet tegeztem le,
 mikor pertuzódtam vele tiszteletlenül.

Hozzá képest magázok mindenkit.
 Bárhogy szólítom, szegény a jelentés.
 Házason is agglegény vagyok
 – két műhold kíséri egymást.

Én, te, ő, mi, ti, ők.
 „Heló, öregfiú”, „szia, nagy”,
 „nagy az öreganyád, te otromba!”
 Minden megszólítás: visszavert intimitás.
 Mintha vers írná a verset.
 Nékem ő volt az eredeti.

Emlékszel, Bratyó? – nagyrabecsülésül
 üvegnyi vörösbort ittunk sírkövén,
 betonhoz koccintott pohárral: „Szevasz, muter!”
 Még ragoztuk is: „How are you? Idekint ősz”.

Soha nem tiszteltük a Világegészt.
 Mit várhat tőlünk más? – és ez a vesztlünk:
 a Mutterba egészen belevesztünk.

1993

---

¹ hullá, tetem

Lakoma

1967-ben írtam LAKOMA című poémámat. Azonosságom dobantásaként képzeltem el a hatását. Olyan megnyugvás töltött el, mint akinek sikerült átbújni a tű fokán, mert a versmondatok szavai a kifejezés regulájában nem csak szavak, hanem emberi létem elemeinek „fogantyúi”.

A sejtésem, mint egy cenzor mutató ujjja, már korábban is fölöttem lebegett: a tényleges költő azonossága abban áll, hogy emberi sorsot ír magának. Nem írhat vállalhatatlant. De sorsa történéseiben csupán részt vehet anélkül, hogy az elbeszélését ő dolgozhatná ki. Az *élet* fenntartja „szabad költözködési jogát” és hogy elbeszélhetőségét, mint *hajlékát*, ő rendezze be.

Állandó meglepetésre és csodálkozásra ingerel ma is az élet találékonysága, mert utánózni ugyan lehet, de csodálkozásra az utánózhatatlansága méltó. – Különben nem létezne „történelem”.

*

Salvatore Quasimodo, Nagy László és Platón volt a vers születésének hatás-háromszöge. Quasimodo *Hazatérések*-je (1960) – Képes Géza fordításában – hermetikusan sugdolózott; Nagy László *Menyegzője* az égi és földi események különbségének Kondor Bélás ikonfalát húzta a kettő közé (1965, *Himnusz minden időben* kötet); Platón *Lakoma* dialógusa (i.e. 384-370 között) az élet értelmét a *szép* és *jó* ideája iránti szerelmi felsőfok művészi célszerűségként kínálta.

A döntő bátorítást Nagy László *Menyegzőjéből* merítettem. A tenger fölé nyúló sziklacsúcson párba fonódó ifjak az „Ég akaratát” teljesítik szoborrá válásukban. Bármilyen botránkoztatás is essék a dáridózó földön, az élő szoborrá lett örök ifjúság lenyűgöző erejeig nem ér föl. – A gondolatkép mintha Rodin inkarnációja lenne.

Nagy László egy valóságos menyegzőt emelt szimbólummá,
én pedig egy gyászt, melynek egész rítusát átvérezte a magyar-
és a közeli világtörténelem kíméletlensége.

Megjegyzés:

LAKOMA

1.

GYÁSZ. A KOVÁCSMŰVÉSZET REMEKE.
MEGROGGYANNAK A PILLÉREK A LÁNC
SÚLYA ALATT, A KEGYES EDÉNYKE
VÉDELMEBEN. POMPÁZATOS ÜNNEP.
LEZÚDUL A DALÁRDA A MELLVÉD
LÉPCSŐIRŐL, OLYAN MINTHA A FAL
DÖRÖGNE NYÍLÁSAIN
AZ EZÜST POMPONOK FELÉ;
LOVAK FARÁN FÉNYLIK AZ ÖRÖKLÉT
ÉS AZ ÖSSZEVÁLOGATOTT SZAGOKBAN
NÉHA FÖLEMELKEDIK A TAMBURMAJOR
ÜTEMESEN, MINT EGY VERŐÉR
MÉG PUMPÁLJA A LEGSZEBB ÉRZÜLETET.
NINCS ITT A HITVÁNYSÁGNAK HELYE
CSAK A FOGADKOZÁSNAK, S AZT
HAJTOGATNI
EGYSZERRE A MEGÓRÜLÉSIG:
A *MEGBOLDOGULT* MEGBOLDOGULT
MEGBOLDOGULT A *MEGBOLDOGULT*
MÁR BOLDOG! MICSODA ÜNNEP!
A GYALÁZAT ELPORLIK, NYOMORULT.

2.

MÁR ÁLL A HELYÉN, A KATAFALKON
A TŰZ ÓRÓK ÁRNYÉKÁBAN
Ó, MAGASZTOS TERÍTÉK!
FELSZENTELT LAKOMÁRA
TESTVÉREIMMEL EGYBEGYÜLTÜNK.
TARTSON MEG JÓ EMLÉKEZETBEN
AZ ELHUNYT
KÖVEKKÉNT SÜLLYESSZEN EL AZ ÉTVÁGY;
ÜRES A LEGBŐLCSEBB MOSOLY IS
NINCS EGYÜGYÜBB, MINT A CSELEKEDET
TÉR ÉS IDŐ ÉS OKOSSÁG SZORZATA VAGY,
OSTOBA MATEMATIKUS.
MÉG A KEZE FEJÉT RÁGOM.
BŐRE PUHA VOLT.
ÍNYENC TUDOMÁNY A HÚST KIPISZKÁLNI
AZ ÍZEK KÖZÜL, DE AZ ALKART CSIPKEDNI
TÖBBEN LEHET ÉS MEGOSZTANI
A LAPOCKÁKAT.
BABÉROSAK AZ ÍZEK A GYÁSZ
EZÜST LEVELEITŐL ÉS JÓLLAKOTT
A VIZSGÁLÓDÁS A KOPONYA
ÓRASZERKEZETE MELLETT.
DE MINDENKINEK JUT A CSONTOSKÁKBÓL
CSAK HAJSZÁL NE KÜSSZON A
SZÁJPADLÁSRA
ÉS NE TEKERŐZZÓN A NYELV KÖZEPÉN.

3.

MÉRT IS SIKERÜLNE EZ A PRÓBA
MIÉRT NE SIKERÜLNE?
A KÍSÉRTÉS ŐL MEG ELÉBB
VAGY AZ ELEMEEK?
HA ALÁD TORNYOZIK A JÉGHEGY
MIT TUDSZ A ZSIBBADÁSRÓL
ÉS A KITERJEDÉSRŐL, MIT JELENT
A VISSZATÉRÉS TISZTA FOGALMA?
NEM REMÉLED, HOGY A KŐ FELFELÉ ESIK
NEM REMÉLHETED.
MEG KELL A KÖRT JÁRNI
BE KELL A KÖZEPÉT KERÍTENI
NINCS ÉRTELME, AMI NINCS MÁR
NEM EMBER CSAK AZ ÉLŐ
EMBERTELEN A VISSZA NEM TÉRÉS
MIÉRT NE LENNE EMBERSÉGES?
AZ ÉN POKLOM NEM A TE POKLOD
ÉN POKLOM, HÁT PUSZTULNI ÍTÉLTETTEL!
CSAK EGY HAJSZÁL KÜSZIK
KÖZÉM ÉS KÖZÉTEK
ÉS A VISSZAOKADÁS ERŐFESZÍTÉSE.

4.

ARCOK A TŰZBEN, MELYEKET
SZÉTFALDOSNAK A LÁNGOK.
NYUGALMUK LESZ HA MEGSZÁRAD
A VÉR HÜVELYÉBEN
ÉS KIHULL, MINT A BODZABÉL.
ARCKOKKAL TAPÉTÁZOTT ÉLETEM FOLYOSÓ:

Á
T
M
E
G
Y
E
K

NYÁRI ESTÉKEN
NÉZTEM A VERANDA VÉGÉBEN
HOGY' TÁTOGNAK A VIRÁGOK, S HOGY
A ROVART MEGEMÉSZTIK:
FÖL-LE BUZOG SZÁRUKBAN A BOMLASZTÓ
FOLYADÉK. – TE IS CSAK LÜKTESS!
MÉG EL KELL ÉGETNED EZT
A NÉHÁNY ARCOT.

„ITT SZENVEDJENEK A KOPONYA
BOLTÍVÉBEN, AKIKET MEGLÁTTAM!”
DE KIKET LÁTTAM?
MIKOR LÁTTAM?
LÁTOM-E MÉG?

Ó, VÉN
(A PUSZTULÁSBAN OLY OTTHONOS
HOGY AZ ÉLETTEL FELÉR)
NEM KELLEK ÉN AZ ISTENNEK SEM
S AZ EMBER SE TUDJA MIT KEZDJEN VELEM
NEM VAGYOK KIFEJEZHETŐ.

1967

Akkoriban mint a *tanszergyártó vállalat* kísérleti műhelyének elektroműszerésze, a lencsecsiszoló *Spinozát*, és a nyugdíjazott hadmérnököt, *Bolyai Jánost* tartottam életem idegenvezetőjének. „Hivatásos idegenek” a környezet kultúrájában.

A LAKOMÁT nem kíséreltem sehova küldeni, csupán közeli barátomnak és a forgácsoló műhely emberszabású művezetőjének mutattam meg. „Irodalmi körökben” megforduló barátom kérte a „hozzáértők” véleményét, ahonnan az „expresszionista” jelzőn kívül más reflex nem érkezett vissza. Ekkor még nem gondoltam, hogy a vers befejezésével – „NEM KELLEK ÉN AZ ISTENNEK SEM / S AZ EMBER SE TUDJA MIT KEZDJEN VELEM / NEM VAGYOK KIFEJEZHETŐ” – szó szerinti sorsot is írtam magamnak. A szavak szótári jelentése lerántotta magához az őket alkalmazó versmondatok sugallatát.

*

Az 1970-es évet életem kiemelkedő fordulataként, *feltámadásként* éltem meg. A „költői” létezésbe nyertem bebocsátást. Valamilyen fokon „elismert” lettem. Magányosan vergődő gondolat-kísérleteim társaságra találtak.

A forgácsoló műhely vezetőjének ajánlásával bukkantam a csepeli Munkásotthonban tanyázó – az „56-os” *Tamási Lajos* költő vezette – Olvasó Munkás Klubra, és az intézményben népművelőként dolgozó *Oláh Jánoson* keresztül a vele közös kötelekbe tartozó *Kilencek* költői csoportjára.

A LAKOMA is ekkoriban kezdte meg kétértelmű sorsosodását.

Elutasítások

1970 őszén, akkor még lakhatatlan lakásunkba hívtam egy falkányi friss diplomás bölcsészt és hozzá kötődő társaságot. Házigazdaként és vitaindítóként a LAKOMA felolvasásával rukoltam elő. Elhangzása után a társaság frissdiplomás hangadója rajtan csiszolta kritikai „oroszlánkörmeit”. A kortárs magyar költészet provinciális voltának egyik példázata lettem, mert versem a belőle kisejtlő „nemzeti sorskérdésekben” ragadt. Ez konzervatív avultság, azon túl, hogy a költészet szerepének jelentősége korszakunkban visszavonulóban van a prózához képest. (Akkor még nem sejtettem, hogy ízlés-ítéleteink kicserélése nemzedékem ízlésdiktátori ökölcsapásával fejlődik.)

Itt érdemes megelőlegeznem a későbbieket is.

Az összes kiadói elutasítás közül legérdekesebb a Szépirodalmi Kiadó indoklása volt. Jelentkezésembé beleszőttem, hogy a Csepeli Olvasó Munkás Klubhoz tartozom. Azt hittem, az jó ajánlás.

Nem szó szerint ugyan, de az „igényes” lektori vélemény legelső mondatára nagyjából emlékszem, a többire fölösleges is lenne: *‘Nagyon csodálkozunk, hogy a csepeli munkásotthon környezetéből ilyen hangú kézirat került hozzánk’*. – Ezt követte másfél oldalnyi kritikai értekezés.

A barátság ellenére, Csepelen is kakuktktojásszámba mentem, mert nem eléggé fejeztem ki a „munkássorsot”. Nagy László halála évében (1978) az ottani költők – ISBN-szám nélküli, munkahelyi kiadványnak minősülő, stencillel sokszorosított – füzet sorozatában én is vékonyka kiadásra kerültem. Az ottani „népi” felfogás annyira megbotránkoztatónak tartotta a LAKOMÁT, hogy a kiadványból mellőzve igyekeztem megmenteni a többi vers idegen minőségébe való belenyugvást.

Az „állami ízlésítélet”, évek múlva, a korábbiakhoz képest engedékenyebb lett.

Miután a Móra kiadó igazgatója – Nagy László elismerése és Kormos István szerkesztése után – évnél hosszabban várakoztatva lesöpört a kiadó asztaláról, írásaim, jóakaróim közbenjárásával, a Kulturális Minisztérium Bíró Zoltán vezette közművelődési főosztályra kerültek. „Föl”! Kulturhatósági ügyvé lettem, amikor éppen Pozsgay Imre volt a művelődésügyi miniszter.

Innen vezetett vissza az út a Móra Kiadó állami kiadásig, 1983-ban, 42 éves „fiatal költőként”.

Rózsa Endre – a *Kilencek* költői csoportjának egyike – Bíró Zoltán mellől „lekerült” a Mórába, az elsőkönyvesek *Kozmosz* sorozatának szerkesztőjévé. Az ő feltétlenül támogató rokon-szenvét megismerkedésünk kezdetétől élveztem. (Viszont *Schillerrel* összevetésem túlzását, és *Tandori Dezsővel* kéretlenül szembeállító méltatását a lassan ható méreg előérzetével olvastam a *Napjainkban*.)

A bevett szabályt ő sem szeghette meg, hogy az elsőkönyves költő ne lépje túl az 1200 verssort. Csonkításként szenvedtem el. — A helyzet sugallotta kötetem címéül a választást: a ***Befejezhetetlen mondat***-ot, áthallatva azon Déry Tibor *Befejezetlen mondat* könyvcímét.

Közvetlen kiadói főnöke, a „megengedő” hírében álló *Sík Csaba*, könyvem nyomtatási véglegesítése előtt konzultált velem, és azt ajánlotta, vegyem ki a *Lakomát* a kötetből. Nem értettem (sem akkor, sem most) a vers kirívó „destruktivitásának” okát. Azt kérdeztem: a *LAKOMA* kivétele föltétele-e a kötet megjelenésének? Kevéske feszült hallgatást követően válaszolta: „nem”.

Az utolsó, szemtől-szembe bíráló utánlövés az ezredfordulót követően érte poétikámat.

A kritikailag hegyes tollú *Berkes Erzsébet*, mikor újabb közlést remélve kopogtam nála – akkor épp a *Mozgó Világ* folyóirat versrovatvezetőjeként –, ekképp utasított el: „*Én nem szeretem a maga szublimált verseit*”.

Immanuel Kant szállóigévé lett véleménye vigasztalt: „*A szépnek nincs tudománya, csak kritikája.*”

1970, a remény éve

A *Kilencek* költői csoportja Nagy László által bevezetett, közös antológiájával – az *Elérhetetlen földdel* – 1969-ben tört be a kultúrpolitikába. Az akkori reform-légkörben biztatónak ígérkezett a látásmódjával szembeni ellenállás legyőzése.

A *Kilencek* „Kőműves Kelemennéje”, *Mezey Katalin* vette pártfogásába „műveimet”, évtizedekre szólón, a rólam lemondásig.

Nem tudom, hogy írt-e mások érdekében annyi méltatást, bevezetést, harcolt-e annyit verseikért, mint az enyéimért, vagy működött közre megszólalásukban.

Addig is, míg a *Kilencek* hallgatólagos esztétikai védencének tartottam magam, „Újdévavára” egyik kőművesének titkos státuszát önbizalommal viseltem. Nem tágítottam tőlük, mások támogatását nem kerestem és jottányit sem kételkedtem közös jövőnkben. Élő közönségbe avatásomnak számított, hogy 1971-ben, LAKOMA poémám lett címadója az Egyetemi Színpadon, a Mezey Katalin-szerkesztette fiatal, kortárs költői estnek. Mások alkotásai mellett az én versem háromnegyede is elhangzott.

Semmihez sem fogható jelentőséget tulajdonítottam új barátaim elismerésének, mert korábban is értesültem róluk, és szerettem volna közējük tartozni.

Tehát 1970-ben egycsapásra valósultak meg titkos reményeim, az esztendő „pályaalkalmasságom” csuklópontjává lett.

A szabadságérzet kitavaszkodása a *Kilencek* kulturális terveit is szárba szökkenettette. Az elérhetőnek tűnő, legígéretesebb terv, *Kísérlet* elnevezéssel, egy késő-avantgárd felfogású művészeti periodika indítása lett, melynek abban az évben meg is alakult a szerkesztőbizottsága, és a kiadvány első három példánya kész volt a várva várt kulturhatósági engedélyre. Nem számítottam arra a *kitüntetésemre*, hogy a periodika első számában ismeretlenségemet jóval meghaladó mértékben szerepeltem (volna) az annyira vitatott LAKOMÁVAL együtt.

A Kísérlet szarkofágja

A szabadság incselkedését azonban nyelvváltése követte. A Művelődési Minisztérium valamelyik „buzgó mócsingja” az engedélyezett kiadványnak politikailag gyanús hírét keltette, és visszavonták az engedélyét.

Oláh János ugyanekkoriban rúgta össze a port végzetesen a Munkásotthon ideológiai komisszárával. A csata az ő menesztésével és végleges megbélyegzésével zárult.

A *Kísérlet* elkészült, első három számának életéért két évig küzdött a leendő kiadó, de hiába. A kéziratokat rendőrség foglalta le és tartósan zaklatta a megfigyelés alá helyezett érdekelteket.

Mezey Katalin lelet-mentésének köszönhetőn, sikerült az 50 évig lappangó, eredeti kéziratok nyomára bukkanni és 2023-ban ***KÍSÉRLET 1970*** címen kiadta a lefűelt három számot.

A dokumentum alcíme:

Egy nemzedék betiltott névjegye.

Ma is valamilyen kora reggeli frissesség árad ebből, a halvaszületése után fél évszázaddal bebalzsamozott könyvtetemből. Úgy tekintek rá, mint egy csecsemőgyilkosság áldozatára. Azóta a hasonló esetek fájdalomcsillapítója is forgalomba került: a múlt szerepeinek sematizálása.

Addigi „életművünk” beköttetése

A veszteség fölötti gyász megerősítette az érdekeltek véd- és dacszövetségét. Akkori munkahelyem útvonalába esett az Oláh-Mezey házaspár akkori otthona is, gyakran találkozhattunk

. Mezey Katalin és én, úgy gondoltuk, hogy „életműünk” kéziratainak hányódásra ítélt salátáját érdemes volna bekötni a maradandóság és jobb kezelhetőség érdekében.

Nem keveset nyomott a latban ösztönös vágyunk, hogy a kiadott könyv illúzióját átérezzük.

Átütő géppapíron, négy példányban köttem be mindketőnk elheverő „életművét”. Az övé zöld, az enyém fekete borítót kapott, és sorsközösségünk megerősítéseként egy-egy példányt a másikunknak adtunk.

A Mezey Katalinnál hagyott kéziratom került Nagy Lászlóhoz 1974 tavaszán.

Akkoriban a *Szovjet Irodalom* szerkesztőségében dolgozott, és a költővel mint egyik fordítóval rendszeres munkakapcsolatban állt. Fölajánlotta a neki bemutatásom jószolgálatát.

Húzódozva fogadtam a nemes ajánlatot, mert akkorra torkig teltem a kudarcaimmal. Viszolyogtam a „nagy emberekhez” való dörgölözéstől. Katalin végül ingerülten emelte föl a hangját: „igen vagy nem?!” – Az ő elszántsága győzött.

Nem sokkal előbb fedeztem föl, hogy az Írószövetség KISZ-szervezeteként létrejött a Fiatal Írók József Attila Köre mint közös ifjúsági védőernyő, és műhely. Leginkább arra kaptam föl a fejem, hogy *Marosi Gyula* a szervezet titkára, aki négy éven át volt gimnáziumi osztálytársam. Még a Hanság mocsárvilágának lecsapolásában is együtt vettünk részt. A Kilencek támogatásánál és az ő titkárságánál kedvezőbb csillagállást a befogadásomhoz nem remélhettem.

Amikor Nagy Lászlótól a hozzá került kéziratom sorsáról telefonon érdeklődtem, megkértem, ha jó a véleménye, írja le a FIJAK-ba ajánlasként.

Közbevetés: oly érdekes...

OLY ÉRDEKES

Oly érdekes az élet hogy benne mi vagyunk
és sugdosunk neki.

Azt képzei magházunk: hallucinál.

Zavara komorlik gerendázatában

halk szúrósan néznek csontsejtjei.

Fakír ki fekszik a szöges boronán

elfelejti egyszer mi a dolga

rést hagy izmai közt eltűnődvén

és rácsúszik a sokezer horogra.

Ő ki bizonygatta: elviselhető

ott díszlik a lepkegyűjteményben

más ismeri rendbetartozását

csak ő nem tudja soha meg nevét.

Feldöfnek a szörnyű tekintetek

véres villákat forgatnak vadul:

mindenkinek ártok valamiképp

szétszórassék haszontalanságom.

1970

*

Nagy Lászlóhoz került könyvkísérletem az 1974 előtt írt és megtartott összes versemet tartalmazta. Címe: *Viszonylagos ellentmondás* – az akkori politikai rendszer dialektikus logikával takaródzó elméleti védőpajzsa. Azt volt hivatva kifejezni, hogy a gazdasági-politikai rendszer szerkezetének ellentmondásai csak „viszonylagosak” és nem kibékíthetetlenül antagónisták, mint a kapitalizmuséi. Ezért nincs ok a *kommunizmusba* fejlődő „szocialista társadalmi rendszer” konfliktus-feloldó képességében kételkedni.

A cél valóban vonzó, de hogy menyire az utópia uralta, tüneteinek egyik „esztétikai gyöngyszeme” világította meg iga-

zán. Ez volt a Szovjetunióból importált „konfliktus nélküli dráma” elmélete, és Alekszej Nyikolajevics Arbuzov – ’60-as években, az elmélet cégéreként bemutatott – *Irkutszki története*.

Engem az utópia hiú grasszálása tartott lesújtó megszállása alatt, és belőle következőn a valós konfliktusok elvszerű elhazudása, állandósítva az életidegenséget és a „rendszer” történelmi ígéreteinek képmutató maszkját. — Nagy László ugyan ezért *’versben bujdosott’*. Az „érthetetlenség” vádjának kiváltása lett az ő „Bakonya”.

Addigi „életművem” könyvbéli első mondatát *Madáchtól* kölcsönöztem, a *Tragédia* Úrral feleselő *Luciferét* idézve:

„S nem érzéd-e eszméid közt az űrt,
Mely minden létnek gátjaúl vala,
S teremteni kényszerültél általa?”

Több mint 200 gépelt oldalas „kísérletem” utolsó mondata a *Nézőpont* címet viselő árszpoétikai esszét zárja:

„(...) A költészet pedig okaink fedezete, *forrásanyag*; minden találmány őse, mert *első: magunkat feltalálni*.”

Ha okfejtésem nem feltétlenül érthető, az igényt akkor is sejteti.

Személyes találkozásunk

Közel dolgoztam az Élet és Irodalom („És”) Széchenyi rakparti szerkesztőségéhez, ahová Nagy László hetente kétszer járt be képszerkesztőként. Könnyű szerét ejthettem a bemutatkozó „pofavizitnek”, aztán még többnek.

A második alkalom lehetett, hogy átugrottam hozzá, és előttem húzta ki az írógép hengeréből ajánlását: *„Ezt írtam magáról”*.

Átfutottam a kétfleknnyi gépiratot, de nemigen hittem a szememnek: *„Köszönöm...hmm... ezt... a lovagga üttést.”*

(A vele való találkozásomat, részletesebben, *Tanúsítvány és műbizonylat* c. 2011-es interjúmban mondtam el. Abból egyetlen mondatot emelek ki, hogy újra megerősítsem:

„Nagy László beleérző képessége és éleslátása síron túl is lekötelező.”)

Ajánlásának *FIJAK*-beli tolmácsolására az *És* vers-rovatának vezetőjét kérte meg, aki félre nem érthető szabatsósággal olvasta föl megvitatásom és szavazásra bocsátásom előtt.

„Bokor Levente versei elé

Bokor Levente már túljutott 33. évén, de csak néhány verse kapott sajtót mostanában. Életét, sorsát nem ismerem, annyit tudok csak, hogy családos ember, és mesetersége műszerész.

Ilyen kevés, de igen nyomós életadat birtokában tapasztalataim azt sugallták, hogy csupán egy verselő emberrel lesz dolgom. Feketébe kötött kéziratát olvasva azonban hamarosan visszavontam a föltételezést. Lapról-lapra, kezdettől végig egy igen komoly szellem erőfeszítését mutatja a kézirat. Mutat határozott törekvést egy másfajta, hagyományunktól elütő költészet létrehozására. Akarata annyira világos, és egyenes irányú, hogy nincs jogom kételkedni őszinteségében, nem mondhatom, hogy a divatnak bókol. Ez az akarat 15 éven át nyilvánosság nélkül működik, tehát önmagában is figyelemre méltó.

A XX. század bátorító impulzusai, a sült-realizmus- és romantika-ellenesség, egyáltalán a hagyományos szép vers ellenzése, melyekre többek közt, József Attila, Szabó Lőrinc is példát adtak, manapság közismertek, és a fiatalok élnek is velük. T. S. Eliot nagy ciklusai, vagy Olsonnak a nyitott versre vonatkozó poétikája, mind olyanok, melyeket ösztönzőeknek tartok törekvéseikben. E kapcsolódások nagyon vegyes eredményeire nem térek ki,

csupán jelölöm a szellemi atyafiságot, ahova tartozónak vélem Bokor Leventét is.

Iskolázás és önképzés révén a munkásember fogalma erősen kitágult korunkban. Ezért illetlen csodálkozás, ha ilyen költőre akadunk, mint Bokor Levente, aki keres „bizonyosabbat, mint a kocka”. Ez a keresés-kutatás föltételezi a múlt esztétikáinak, filozófiáinak megismerését is, a tájékozottság pedig olyan alap, mely nem szolgálhat semmilyen illúziós költészetnek.

Én, mint más indíttatású, lényegében más ízlésű, nagy figyelemmel olvastam verseit. Ragaszkodva egy objektív mércéhez, pongyolaságot nem találtam, se olyat, ami költői eszköztárából kivetni való. Puritánság és csiszoltság határolja el az úgynevezett szabad verstől, különösképpen az ömlesztettségtől. Jó szerkezetet épít, nem zilálja szét a verssort, sőt annyira őrzi, hogy megacélozza. Verseiben sokszor az aforizma-szerűség kettős tagoltsága teremti feszültséget és szerkezetet.

Nem esett nehezemre versbe vont tömény bölcselete, hiszen ez nála önmagát kutató, világot vizsgáló kényszer a mindennapi szorultságban. Eredetét, sorsát, lehetőségeit felismerő és számbavevő harc. Nem könnyű, nem behízelgő költészet az övé. Nem hiszem, hogy szilárd etikai tartás nélkül művelhette volna ezt a költészetet, immár elég hosszú távon s egyelőre csak önmagának. „Megölnek előbb, mintsem hazaérek / korábban lakolsz hogysem kivirulnál” – olyan felismerés, mely a nem-szokványos művészetre mindig vonatkozik. Tudjuk, a vers azért születik, hogy érvényre jusson. Ettől elzárva is mit mondhat a költő, aki hisz a dolgában? „Látunk láthatatlan, a legjobb értelemben.”

A szabályok szerint, nem lehettem tanúja a vitának és szavazásnak. A döntésből végül azt tudtam meg, hogy Nagy László ajánlásával csak az ő *elképzelt lovagrendjének „búsképű lovagjává”* lehetek. A József Attila körösök többsége *kiröhgötte* az ajánlás engem „túlértékelő” irányát.

Alig ismertem a társaságból valakit, és a társaságból valakik engem. Három jelentkező közül csak az én felvételemet szavazta le az egyetértő többség. Tehát valamilyen hírem már lehetett. Kirekesztődtem és fájtam, mint egy sérv; avagy egy vért verejtékező szegyenbélyeg.

En voltam ugyan a közvetlenül megtámadott, de senki nem kételtette, hogy pártfogóimat fogja megcsípni a nekik szánt ostorvég. Nagy László véleményét – két szerkesztőségi ajtóval odébb – még az ajánlást felolvasó versrovatvezető is negligálta, amikor átvittem neki kézirataimat.

Nagy László azzal a megjegyzésével kedveskedett, hogy *„magával szívesen csinálnék egy lapot, mert jól szerkeszt”*. A dicséret keltette extázisomban ez buggyant ki belőlem: *„Talán szeretne valakivel együtt meghalni?”* – Mi másra gondolhat egy harminchárom éves ember, aki semmit sem tart lehetetlennek? Ő pedig elengedte füle mellett a túlfűtöttség vízióját. Válaszként rámutatott egyik versemre: *„Leginkább az ilyenek tetszenek”*:

S EGY POHÁR ALKOHOL

S egy pohár alkohol lötytyen ki a földre
nehézségeim már medúzakként ingnak
e világon fennakadt szememben.

Éberségem ravasz horog
bizony éber horogra akadtam.
Gótikusan csodálkozom.

Pohárban zeng az orgona
ölelnivalók a hangok
ráesek az egyik hanghasábra.

Terülnek rám szívó pelenkáid
sulykolsz agyon szelíd vasalóval
táncol a gyermek mint a fakanál.

1971

A kötetnyi versből a rovat szerkesztője mindössze nyolc sort méltatott közlésre. Felhívtam figyelmét a Nagy László által

kedveltire is, ő azonban az erkölcsi ítések hajthatatlanságával dermedt rám: „*Ez?! Ennek a versnek a közlése egyet jelentene az alkoholizmus népszerűsítésével.*”

*

Az elutasítási eseménysor után bujdosam önmagam elől is. Magammal együtt jóakaróimat is megbélyegző helyzetbe hoztam. Az akkoriban kiszivárgott hangok szerint, azzal is *dilettantizmusomat* bizonyítottam, hogy beköttem addigi „életművet”. E „dilettantizmusomhoz” asszisztált Nagy László.

Az ő ajánló méltatását Mezey Katalin mentette meg. Közbenjárásával publikálta az *Alföld* 1974 /11. száma. Kétszer közölt a folyóirat tőlem néhány verset is, majd határozottan elzárkózott előlem a főszerkesztő.

Később, a *Nagy László* prózáit összegyűjtő posztumusz kötetben sem jelent meg a méltatás. Vigasz lehetne, hogy a költő aurája által érintett körnek nem egyetlen mellőzöttje voltam. Többed magammal együtt, „nem történtem meg”.

Kölcsönhatások

1975 őszén távolabbi munkahelyre kerültem, megszakadtak az *És*-be látogatásaim. Még mentegetőző levelet is írtam. Emlékeimben őrzött néhány találkozásunk időrendje mára összemosódott.

Mezey Katalin egyik alkalommal – bemutatásom érdekességét suhanó mosollyal nyugtázva – megjegyezte: „*Nagy László egészen megbokrosodott*”. – A szójátékot nevem kínálta.

Nem emlékszem, mire utalhatott, nem volt fontos, mert inkább én voltam költőnk adója *’nagylászlósodásomért’*.

Megjegyzés: Mikor általánossá lett az internetezés, a csoportokba verődött levelezők a véletlen kapcsolatok sokaságára tettek szert. Ilyen volt, hogy Nagy András (Nagy László fia) szólított meg levélben váratlanul. Fölfigyelt „*veretesen fogalmazott leveleimre*”. – Ezt akarta tudatni.

Én még az elektronikus levelezést is szépirodalmi műfajként kezeltem. Magyarazatként válaszoltam: személyesen ismertem az apját, ami a stílusra kötelez. A *Hétkirajcár* kiadónál megjelent kötetemet is az ő emlékének dedikáltam.

Csupán egyszer gondoltam azt, hogy ötletet sugalt neki egyik írásom. *Pentaton* címen – öt szöveg összhangzataként – dolgoztam föl a Csepeli Olvasó Munkás Klub-béli friss élményeimet, ígyen kódolva akkori *ars poeticámat*. Nagy László elolvasta. Ebben földéztem a „*gombhoz keresi a kabátot*” szólást is. Kompozíciómról annyi volt a tömör véleménye: „*jó ízei vannak*”.

A legközelebbi *És*-ben Ő írt szerkesztőségi bevezetést a vélemény-rovat megújításához, a „*Páratlan oldal*” új rovat-címhez. Örömmel fedeztem föl, hogy használatba vette a nálam minap olvasott *frazémát*. A rovat célját a *gombhoz való kabát kereséséhez* hasonlította.

A *Pentatont* főként azért mutattam neki, hogy a csepeli klubra hívjam fel a figyelmét és kicsaljam őt oda. Értékesen gyarapítaná a magyar irodalom jeles személyeinek az ottani közönséggel folytatott „felelős” beszélgetései sorát. A találkozó minőségét, mint mindig, a klub *spiritus rectora*, *Tamási Lajos* garantálná.

Az érdeklődés és tartózkodás egyensúlyával tért ki. Mosolyogva válaszolta, hogy ideje lesz annak is. Kedélyesen emlékezett 1950-re, amikor, mintha égből pottyant volna, Tamási az Írószövetségbe került párttitkárnak. A Belügyminisztériumból tették oda.

Őt és Tamási Lajost a történelmi élethelyzet szembe nem állította, de merőben más volt az életstratégiájuk, ami egzisztenciális távolságot tartott közöttük.

A pesterzsébeti költő, a szegénysorsú, tehetséges Tamási bekapcsolódott a munkásmozgalomba, és a politikai hatalomhoz való viszonya határozta meg életét. A „költő nem tévedhet”, mondja Nagy László a Kormos István-készítette interjúbán. Tamási sem tévedett – kivívva a párttitkárságról való leváltást –, mikor Nagy Imre ügyének bizalmasává vált. 1956-ot ugyan megúsza egynapi letartóztatással, de az ország politikai sorsa személyes sorsává lett „kegyvesztettként”, a közéletből kizárva és hivatalosan „megtűrve”.

Nagy Lászlót ugyanúgy átjárta az 1945-49 közötti felszabaldultság-érzet népi lelkesedése, mint Tamásit, de erkölcsi „önmozgását” féltve, soha nem csatlakozott semmilyen formális politikai mozgalomhoz. „Párton kívüli”, „megtűrt” költő maradt. Református kollégiumi diáksága óta művészi pályára készült. Őt is vonzotta a hatalom, de nem a politikai, hanem a művészetbe sűrített erkölcsi hatalom, mellyel „megforgatható a világ”. Az akkori értelmiség a művészt – de főleg a tollforgatót – az „új ember” lelkigyakorlat-vezetőjeként hívta segítségül. A pályaválasztási kérdőívbe azt a választ írta az ifjú *Nagy László* (és *Juhász Ferenc* is), hogy *költő* akar lenni. Nagy L. leírása szerint, ezen a merészségen a tekintélyes Révai József felhördült. Ő pedig komolyan vette, élete végéig a közösségéért „felelős költő” élet-érző és „varázslói” hivatástudatát képviselte.

Közéleti és történeti felfogásának egyik jó példája 1977-ben, a képzőművész népi kollégistákról készült tv-filmhez fűzött kritikai jegyzete. A film a „nagy idők tanúi” közérzetet nyergelte meg. – „A 'tanú' meghatározás mellőzendő – írta –, hiszen a nagy időnek cselekvői voltak a kollégisták (mint maga is kollégium-alapító – BL.) *Hogy később igazi alakítók nem lehettek, nem rajtuk múlt. /.../ A csak tanúk: szemlélődnek csupán, rosszabb esetben megfigyelnek és elítélnek.*” – Majd elvetette a „fényes szelek” idiomát is: „*Kérem, ne másítsuk meg a szavakat. Fényes szellők – így helyes. Fényes szelek – így helytelen és illemtelen. Ne fogják ránk a szeleket. Nem mi voltunk. Inkább szelecskéket mondjanak /.../ És ne hívjanak minket nemzedéknek. A népi kollégistáknak nincs nemzedéke, ahogy volt Vasváriéknak.*” – Ekképp törli le magáról a romantikus emlékezet ragacsát. Sok sort átugorva, a befejező szentencia ez: „*Sej... sejtettem, hogy nem lehetek nemzedék, ezért vettem elő Csokonai Vitéz Mihályt, szegényt, aki tudvalevőleg nem volt nemzedék. Innen észleltem, hogy miniszteri kocsi jön értem, Veres Péteré, aki óhajtott látni a piktör-poétát. Történik-e ilyesmi manapság? Hej, mostani kis idő, te önző, kicsinyes idő!*”

Nem mindenkinek nyilvánvaló, hogy a „miniszteri kocsival” élete egyik sorsdöntő mozzanatára utal. Az éppen hadügyminiszter Veres Péter, akinek legfőbb szívügye a népi tehetségek

gondozása, olvasta Nagy László frissen megjelent verseit (az akkori Valóságban?), és (1947-ben?) „fekete autót” küldött érte, mert látni akarja. További írásra bízta, csak ne legyen eklektikus, a lelkére kötötte.

Veres Péter sejtethő az írói ösztöndíj mögött is, amit a bolgárul tanulásra, és a bolgár népköltészet fordítására kapott. 1949 őszén utazott Szófiába először. Műfordítóként eltávolodhatott egy akkor kezdődő, rettenetesnek ítélt politikai korszak közvetlen közeléből.

1956-ban, a magára találó *Csodák csodája* költeményének talán legvilágosabb vallomása a két sor:

*„Engem a jóság fuvalma lendít,
nem akarok megbántani senkit.”*

Megjegyzés: A „csodák csodája” a saját ’feltámadása’. Hallgatolagos elfogadása, hogy az Újszövetség, „a mi kultúránkban”, az Ember-i személyiség veszélyesen válságos kifejlésének-, majd ethoszának és etikájának alig mellőzhető metaforája. A ’feltámadó’ NL. maga hengeríti el a sírbejárat követ, elé ül és cigarettára gyújt, medítál. A „*drága József Attila*” példája választotta vele a költői hivatást a festészet helyett, de be akarja bizonyítani, hogy nem a kereszten kivérzés az élet végső értelme, hanem csak felsőbb szakaszának a kezdete.

Bármi volt a véleménye, soha nem hallottam, hogy bárkiről is becsmérliőt mondjon. Anélkül is tudta érzékeltetni álláspontját. Készen állt Tamási Lajos és a maga közti képzetes távolság semmibevételére akkor is, amikor elvittem neki magnótekercesen a kivételesen tehetségesnek ítélt, akkor huszonéves *Szemes Zsuzsa* monodrámáját. A címe nem emlékszem, de az lehetne *Malter Mári* is. Ez volt a gúnyneve az építőipart ellepő, az ország zugaiból a fővárosig sodródott női segédmunkásoknak.

Nagyon is érdekelte a társadalmi mélységből Csepelre került „őstehetség”, aki Tamási Lajos pártfogoltjainak akkori elsője volt.

1974 tájékan magnóra mondott dokumentumdrámája számított Zsuzsa akkori „főművének”. Megélten, közülük valóként első kézből közvetítette az építőiparba rekrutált, „isten háta mögöttől jött” falusi lányok mindennapját, szocialista „szocializálását”, civódásait, vaskos munkabeszédét, erkölcsi felfogását, leányszállási életének dzsungelét.

Zsuzsa csak hosszas kérlelés után egyezett bele, hogy meghallgattassam és véleményeztessen Nagy Lászlóval. A magnó-

tekercs visszaadásának szűk határidőt – talán három napot – szabott. Röstelkedve tudattam a feltételt Nagy Lászlóval, aki elfogadta.

Amikor a határidő lejárt és a végrehajtó kérlelhetetlenégével nyitottam az *És* szerkesztőségébe, már az ajtóban hallottam Szemes Zsuzsa deklamáló magnetofon-hangját. Költőnk nem akkor ismerkedett a felvétellel, hanem csintalan gyermekként választotta ki a legszaftosabb részletet, és bezengette vele a ház hangvezető csatornáit. Huncut somolygással adta vissza a szalagot – hadd hallják! –, mondta. Elejtett szavaiból már ismerem fejcsóváló véleményét a szerkesztőség „életidegenségéről”, amit csak tetézett a mindkettőnket lesajnáló élmény: a „versben bujdosó” költő véleményének kiröhögése.

A dokumentumdrámának az *És* szerkesztőségét gyógyító „hangterápiája” volt az ő költői megtorlása.

Megjegyzés: Szemes Zsuzsa „pincétől-padlásig” megtett életútja példa-beszéd lehetne. Mikor utoljára találkoztam vele, kb. két évtizede, akkor egy evangelizációs misszió munkatársi névjegykártyájával lepottintott meg. Saját írósgátát is pusztán hiúsággá minősítette le az élő emberi csoda gondozásához képest.

Az én katakombám és az ő felvilága

Az 1973-ban megjelent, *Versben bujdosó* Nagy László-kötetnek a címe, maga volt számomra a *releváció*; a feltárulás, kinyilatkoztatás.

A „bujdosás” motívuma mint rejtekező élethelyzet nálam 1967-ben jelent meg. Az fejezte ki a világháború utáni – nem csak magyar, hanem „antropológiai” – közérzetemet. A már korábban idézett versemre emlékeztetve:

„Hosszú éjszakák az álmatlanok: / bujdosás folyosói. Majolika / tömbben a Bárány, találkozunk / a föld alatt. Íme, kiontott / fehér gyapjú. Melled volt a két / kutyafej, a gyermeket megharapta, / s elfolyt a tej, hogy folyik! / De többet ide sem jöhetsz. / A Szem rászárad a falra, / így legálabb világon marad. / Farkas szemez a pásztorral.”

Csak ma látom világosan a két „bujdosás” közötti különbséget.

Az enyém a katakombába szorultság rítusa volt. A családi légkör fenntartotta azt a tudatalatti feljajdulást, hogy hány világ cserélődése sópört végig a környezetemen, mint a hurrikánok, melyek nyomán csak gyökerestől kifordított szálfák maradtak! – Az új idegenségben véletlenül elhullajtott mag vagyok, aki megvető *farkasbeszédet* érlel:

FEHÉR LETT

Fehér lett a fehérje, rokon,
a húsban buborék,
zárványaitól a szándék szertepattan.
Hagymahéj volt a pirulás, lezördült csak,
s megváltotta az arcot bőréből is.
De mit tehet az éhség?
Feltépte a tartalékokat, csupasz
láda falhoz a kutató láz
gyakrabban ér. S ha istene volna,
mely elrohadt a szívben
az erőlködéstől, visszatartaná.
Így most felönti a bort vízzel,
hadd jusson másnapra is.
Jó a kenyér a krumpli sarából,
kiütözik a vaj sárgasága
– nem lesz a húgyból vér soha.

1968

Nagy László „bujdosása” azonban valami kitépetlenre utalt. *Ars poeticaként* is kirobbant verse a költő nyílt *kuruc-ellenállása*.

Poétikai köldökpontja ez a mondatrész volt számomra: „*életed értelmét el ne vetéld!*”

Hogy ne legyek történetietlen, földézem: a vers valószínű keletkezési dátuma szintén 1968. A korszakot megélt emlékezet szerint, bármi is történt előtte és utána, történetileg kitüntetett igazodási ponttá lett. A *Hegyi beszéd* „csodatevésre” való felszólítása az akkoriban kinyíló remények leghódítóbb vad-

virága. A korszak, nekem is, a katakombából a kifejezhetőség
nyílt terére jutást ígérte.

*

Nagy László

VERSBEN BUJDOSÓ

Versben bujdosó haramia vagy
fohászból, gondból, rádszabott sorsból
hírhedett erdőt meg iszalagos
bozótot teremtesz magad köré,
vele fekete éjt, hol fehér
inged is rebegő semlyemlidérc,
alkohol szélverte lángja csak,
versben bujdosó haramia vagy,
szemed, a szemed is tünevező,
levelek rése ahogy tágul,
ahogy szűkül, de mindig másutt,
szüntelen célzó, de célozhatatlan,
kintről ordasi tűz a fegyelem,
belül piros őzike-csillag –
belül véredtől, véred vasától
hártyáid azur ablakai közt
káprázatos világ a vemhed
s vétked, mert ott ragyog igazi nap,
versben bujdosó haramia vagy,
megáldott szakállas anyaság,
partizán-anyaság, lomb-koronás,
hogy az éterben cirkáló öklök
ünnepe eleven dob ne lehess,
hogy léted értelmét el ne vetéld (saját kiem.-BL.)
a halál döngönyöző bábáitól
és csipesz-kezek nehogy kiszedjék
érzékeid tündéri villámain
s kötözzék csokorba tükör elé,
megfagyna minden, ha lélegző
ingedbe kő-cölöp öltözne föl,
koszorúzd lombbal és tartsd meg magad
versben bujdosó haramia vagy,
az vagy: mert égi és földi körök

lángolnak s hamuként lehull a madár,
 mert gyászban megtébolyodva forog
 aki a kereket hozta világra
 és sír a propelleres juharfa-mag,
 mi lett a róla vett ős-ideából,
 s mert nem éden az ég, ahol ejtőernyők
 nyílnak: a halál margarétái
 s bezárul a lét – mert az áldás is zagyva
 ha manna és puskaapor keveredik,
 mert fénykaszáknak fordítva hátat
 megrémült kisdéd az anyai kaput
 üti ököllel, s döbbenetükben
 futnának a fehérje-láncolatok
 óriás hegygerinc-csordái vissza
 elbújni a bátor, pici ős-sejtbe
 vissza a fölgyujtott holdak alatt –
 versben bujdosó haramia vagy,
 moha-csizma rajtad és hangya-telep
 és izzasz a nyugtalanság mérgeitől
 és ítélsz a hűség tövisei közt
 és holtig a hűségtől nem menekülsz,
 versben bujdosó haramia vagy,
 kesztyűdet: ötujjú liliomodat
 kidobod a szimatoló ebek elé,
 vallatják, szivárog belőle a vér.

1968

A vers nem előzmény nélküli. Az 1956-65 közöttiek ciklusában, a *Szerelmem, csonttörő élet* a tettekre való szomjas várakozás verse, melyben már megjelenik a „haramia” szó. Valószínű, hogy a költemény egy személyes kórházi élmény kollektív életérzéssé tágítása. Többszámot használ:

*„Kint üztük egymást, most íme,
 itt vagyunk szögezve ágyra,
 nyüszítő, nyavalyás népség,
 betegek köztársasága.*

— — —

*Itt belül vad havazások
függönyén délibáb táncol:
játékok, csonttörő élet:
bolondulok érted: hiányzol.”*

Kiváltképp nem mellőzendő tény, hogy az 1973-as kötethez igényes fülszöveget is írt, melynek legalább az első sora az emlékezetbe ette magát:

„Irgalmatlanok ne legyünk magunkhoz...”

A Nagy László típusú költő a közösségi alany szeizmográfiája. A költői áldozatbemutató liturgiája a külső és belső körülmények történeti összevetése nélkül nem más, mint a költészet „mesterséges intelligenciája”. Mélyebb, történeti körütekintést kívánna, hogy megokoljuk az 1973-as kötethez fűzött kalauzt, a könyv általa írt fülszövegét. – Magam aligha vagyok többre képes, mint a ’gyanútlan olvasó’, akire a leírt szavak akkori, történeti szövetmintáján kívül más nem hatott. — Elutasítja az ember szerves végtelenségének a természet szervetlen végtelenségével való azonosítását. Ez az utópiák időtlenségbe burkolózásának kizárása is. A fülszövegben a természettudomány csak megerősíti már korábbi világképét, amit kitár a *Himnusz minden időben* kötet is 1965-ben. Pl.:

„S mindig hiába győzve, belátom, / új szükség minden aratásom. / Mégis, emberi sors ez, s szép is. / Megfogyva ifjúságban, húsban, / rajongok, szép jelű május van. / Erősödök a fénytől, a hangtól, / fenn a kék hazában és bennem / olajfavirágtól szagosan / asszonyfejű felleg barangol.”
(Asszonyfejű felleg, 1965 előtt)

„Új szükség minden aratásom” – vagyis a szükségleteknek a kommunizmusban való végleges megismerése kivihetetlen végcél. Hegellel szólva: az okság gépies, szakadatlan láncolatának „rossz végtelenje”. Nem a megismerés kedvéért élünk, hanem fordítva. Az ismeret csak az élet kedvéért folytatott dialógus a természettel.

Fülszöveg 1973-ban:

„Irgalmatlanok ne legyünk magunkhoz: ne kárhoztasuk az embert végtelenségre. Mert a teljes megismerés maga a végtelenség. – Könyörögnék halvány szájjal, ha nem tudnám, hogy a cselekvés ellen szólok, sőt gyalázom a küzdelmet, ami kezdettől az ember lényege. Kezdeve attól, hogy alakot adott az első szónak, s mint cselekvő lény egyszerre tudós és költő lett a maga szintjén. Heisenberg világegyenlete attól szép, hogy alóla rámragyognak a tűzcsiholók, bronzöntők, tengerjárók, csillagfigyelők, de a véres tollazatú ikaruszok, szén-ajkú eretnekek, szájbavert énekesek is. Szó van a világ leírásáról, kifejezéséről. Nem hiszem, hogy a végcél jelenti a boldogságot. A természettudományok megelőzték a szót az emberi megismerésben. De a költők sem most jöttek le a fáról. Eddington asztalát, a látszatit és a valóságot egységbe fogja a költő. József Attila ódabeli asszonya pedig nemcsak a biológiai tudás csodája a költészetben. A szó nélkül nem történhetett semmi. Állítólag a gondolat, a képi és képleti tevékenység nyelvi eredetű az agyvelőben.”

A Kozmosz születésének magyarázatához hozzájáruló csillagász, Eddington, egyik kapaszkodójává lett a hivatalosan kanonizált, „anyagelvű abszolútizmus” elutasításának, az egyetemes értékekkel való szembesítésének.

A bölcséletileg kiérlelt világnézetet tükröző, körütekintő szöveg, bizonyára nem egyik napról a másikra érlelődött ki. A „szó” *pars pro toto*-n alapuló *metonymia*. Vagyis a „szó” az emberi nyelvet jelöli. Következémenyszerűen, amellet tör lándzsát, hogy az embert, a *beszélő lényt*, a *nyelv láthatatlan szerve* tette azzá, ami. A nem biológiai-, hanem „emberi lét” annak mindenkori értelméből fakad. – Ez alapozza meg Nagy László csontszigorú etikáját.

1975

1975-ben újra napvilágot látott a *Versben bujdosó* fülszövege. Kisebb gondom is nagyobb volt annál, mint hogy a „velem ellenséges” kortárs irodalom rezdülései kössenek le. Így elkezdte a figyelmemet Nagy László életbevágó „rezdülése” is, amit

– bár nem emlékszem rá, hol – minden bizonnyal olvastam. Nyomozásom szerint, megjelent a Kortársban, de az év elején, négy kötetben kiadott „összes műveiben” is, amit azonnal megvettem.

Két próza zárta verseinek gyűjteményét. Egyike az volt, melynek első mondatát régóta őrizgettem, mint egy szállóigét: *„Irgalmatlanok ne legyünk magunkhoz: ne kárhoztassuk az embert végtelenségre.”* De az írás egész tartalmára már nem emlékeztem. Egyetértőn, ám felületesen siklottam át a számomra személyesen is üzenet-értékű esszéjén: *Megismerés, nyelv és vers* volt a címe. Tehát meg voltam győződve, hogy régen magamévá tettem a szöveg tartalmát. Emlékezeti vakságom miatt nem akkor, hanem jóval később fedeztem föl, hogy a költői esszének csak az első felét ismerhettem, mert a második fele teljesen új, noha az előző tovább építése, mintha az csak félben maradt volna.

Az 1975-ös kiegészítés:

A szó meggyalázása nem új lelemény, de látványosabb és fájóbb, mint valaha. Tanúi vagyunk, hogyan használják a nyelvet maszlagolásra, hazugságra. Nem csoda, ha sokan elfordulnak a sorskérdésektől, jó, ha játékba, fájó, ha szótlanságba. A csönd filozófiája sem mai keletű. Fullánkja megszúrta Csokonait is, de hiába, fekete-sége elragadta Rimbaud-t, de örökre. Előttem kényelmes állapot a csönd, holtak nyugalma. Kényelmes a szájhősködés is, de ez erkölcstelen. A szó igaz hőse akarok lenni. Ha reménytelen a Lehetetlen, elbukásunk is ünnepély.

Felnővekedtem, s már porcikáim is tudják, hogy azonos vagyok a szóval. Tudom, hogy bárki költőre rávall a nyelve. (Ahogy általában az emberre vall a munkája — evése is.)

Ha van pártatlan ítélet a költőről: az a verse. Mert megnyugtat e bizonyosság: hiszek a szóban. Kötelességem figyelni a szóra. Bánnom a szóval: odaadás és felelősség. Hiszem azt is, elvezet a pecsétek mögé, ahol éppen rám várnak a titkok. Vezet ahhoz, ami még nem létezik a világban. Vezet a szakadékok mentén, szüntelen a halál ajkain.

A költő érezhette, hogy „rangra kell emelnie” a nagyobb távlatot sejtető korábbi írását. Az 1975-ben publikált kiegészítésnek nincs korábbi nyoma. Nem kétséges számomra, hogy az esszé a „versben bujdosó haramiának” az „utolsó szó” jogán mondott erkölcsi és esztétikai védőbeszéde. Jelentősége szerint, az addigi életmű minden félreértést kizáró *ars poeticája*.

Nem különösebben bizonyíthatom, de joggal feltételezhetem, hogy a szöveg kiegészítése „közös kalandunk” kesernyés tanulságának emelkedett feldolgozása is. Védőbeszédet mond „A Költő” mellett.

„A szó igaz hőse akarok lenni” – az a fogadalom, melynek kiteljesítésébe ezután kezd.

A költő nem tévedhet

Az 1975. év születésének 50. évfordulója. Naplójában följegyezte, hogy *jól esik* az elismerő ünneplés, de nem óhajtja beleingatni magát. Mindent megtett, hogy évfordulója önmagának és a külvilágnak markáns jelképe maradjon. Amit nem tett addig, tömondatos naplót kezd vezetni, hogy minél nekivalóbb jelentésénél *fogja szaván a Szót*. A vele való művészi és felelős bánásmód minden előbbinél központibb törekvése lett. – „*Sokszor egyetlen szóból is tudok verset írni. Köréje rántok mindent.*” – válaszolta Kormos Istvánnak az egyik, születésnapra kérdésére. Ez a készség ugyan nem ismeretlen a „költői szakmában”, de a szónak – és a szavak szövegbéli jelentésének – a nyelvértők számára felelős tartalommal felruházási követelménye, Nagy László önmeghatározásának végleges gerince lett. Igaz, ebben is elhárítja önmaga egyediségét. Interjújában, szerényen, a magyar hagyomány folytatására ő maga hivatkozik: *Janus Pannoniusra, Balassi Bálintra, Zrínyi Miklóssra, Csokonai Vitéz Mihályra, Petőfi Sándorra, Ady Endrére, József Attilára, Illyés Gyulára* – be nem fejezhetve a felsorolást.

„*Ők támogattak engem. Írtam is egy versben: 'Poéták, csodanyelvek, ivadékuknak jajos versekkel fölnevelnek.' Mindig ehhez a hagyományhoz ragaszkodtam, tudván, hogy legtöbbször nem voltak jó politikusaink. Mint költő érzem a felelősséget, a költő nem menekülhet, amit egy-*

szer rosszul csinált, az nem egyéni dolog, nem lehet azt mondani: tévedtem. A költő nem tévedhet.”

A föntiekkel nagyobb felelősséget rótt a költőkre, mint a „felelős kormányokra”. Az elhíresült életinterjú végső kérdésént tudakolta Kormos István:

– „Mit üzensz azoknak, akik száz vagy ötszáz év múlva ülnek szembe veled?

– *Ha lesz emberi arcuk egyáltalán, akkor csókolom őket. Emberi szellemük, ha lesz, tudatom velük, üzenem: csak ennyit tehettem értük.”*

Nem sokkal emlékezetes interjúja után újra fölkerestem. Már fogalmam sincs, miről beszélgettünk. De a saját feszültségemre zsigerből emlékszem.

Láttam a tu-ben – szólítottam meg. Rezdületlenül fogadta. Minden szót visszafojtott belém. A „*ki vagyok én, hogy dicsérgetni merjem?*” törpülete némított el. Számomra, amit láttam és hallottam, maga volt az evidencia. A kölcsönös testbeszéd némaságával nyugtáztunk.

1975-ben kevesen gondolhattak arra, hogy a költő a technológiai fejlődés résén kitekintve, bele sejdít a „*mesterséges intelligencia*” jövőjébe, a „*gondolkodástechnikába*”. Ez a csúcstechnológia a mindennapi, praktikus gondolkodás szabályszerűségeit lovagolja meg, és az „okos ember” a mesterséges intelligencia szabványos szabatosságával gondolkodik a világegyetemről, az ember rendeltetéséről, az élet értelméről. Ugyanúgy gépesíthető a kívánt világnézet, mint egy száz tonnás teher fölemelése.

Csakis a valóságos költészet nem gépesíthető, ahogy a *Kozmosz* képességeként kipattant *intelligencia* sem, amelyik minden költészet teremtetőjeként *létrehozta és fenntartja az életet*, törékeny csúcscsúzává emelve az *emberi létet*.

Ugyanakkor, Nagy László ötvenedik évében, 1975-ben éreztem indíttatást arra, hogy lakonikusan vessek számot saját „jelenségemmel” is:

(a tükörben edzett arcél)

Egy gyalult személy
kinek természete hogy sorsa
kimondhatatlan elemek köztársasága
költészet

1975

Ki foszthat meg a kimondhatatlan *egészre* esküdők köztársaságának polgárjától?

A Krónika-töredékben

A „szó” iránt támadt kínzó felelősségtudata sarkallta, hogy írásosan regisztrálja napi életeseményeit. Egyszer még meg is jegyezte: *„Egyre terhesebbé válik ez a krónika-írás.”* (1975. május 10.) De megszokott kedvességével mégsem várta be, hanem naplójával ő ment elébe a *végnek*. Keveset medítál, tényeket jegyzőkönyvez 1975. február 14. és 1978. január 29. között, halála napjáig.

Becslésem szerint, 650–700 körüli a „jegyzőkönyvben” előforduló nevek száma, de felderíthetetlenül széles a vele vonzott kapcsolat-háló. Magam is előfordulok a följegyzett események közt, szűkszavúan, de eleget mondón.

1975. október 22., szerda:

(...) *B. Leventével és T. Imrével beszélgettem. (...)*

1976. február 23., hétfő:

(...) *Jött Bokor L. is, néhány új könyvről beszámolt, mint például Heisenberg: (A rész és egész) Beszélgetések az atomfizikáról. Felesége könyves, félretette a Táncsicsban. B. majd elmegy érte. (...)*

1976. február 28., szombat:

(...) *Versválogatásomat nézegettem. Most pedig előveszem Heisenberget. – Továbbra is élvezem a könyvet. Fázom. Tea.*

1976. május 4., kedd:

(...) *Bokor Levente: Bolyait visszaadtam neki.*² (...)

1976. július 16., péntek:

(...) *Sokan várnak rám. Ács Jenő verseivel, B. Levente (lektori jelentés verseiről, magánkiadáshoz). (...)*

1978. január 12., csütörtök:

(...) *Levente hozta verseinek kéziratát, új összeállítás, olvassam el, kiadónak szeretné adni. Pisti is jött. Leadtam versemet. (Hószakadás a szívre) Ezt küldte vissza J. F. barátom. Jován elfogadta. (...)*

Az utolsó találkozást különösen emlékezetessé tették az ő búcsúszavai. Finoman csípve ujjai közé a Philip Morrist, rossz lábával a kiadó ajtajáig kísért és beszélt: *„Tudja, magával az a baj, hogy túlságosan előre jár. Ne házaljon a kézírataival – ’ezek’ úgysem értik – ne tegye ki magát a visszautasításnak. Meglátom, mit tehetek.”*

Gyanútlanul kerestem telefonon a hónap vége felé. Beteg. Bocsánat, hogy ilyen állapotban zaklatom. Ég a képem. Mindene fáj, lázas, köhög. Híres arról, hogy nem szívesen fordul orvoshoz. Tőlem kérde: *„Nem tud ajánlani valamilyen jó kúrát?”* De én sem tudok jobbat annál, amit ő is tesz. Főként az ágyban maradást.

Röviddel következő esemény a halálhíre és a temetés február elején. A temetési szertartás nem kalkulált vége, hogy a gyászoló tömeg nem akart eloszlani. A koporsóból kiáradt a „versben bujdosó haramia”, és „a szó igaz hősének” szelleme.

Hogy megelőzze a titkos biztonsági szolgálat beavatkozását, a *„Vérugató tündér”*, a feleség és költőtárs, *Szécsi Margit* lépett

---

² Bolyai János Appendixéről van szó mint a nem-euklideszi geometria halhatatlan művéről.

porondra. Az önuralom felfokozott erélyével hirdette ki, hogy a temetés véget ért. Mindenki megtette, ami a költő emlékének kijárt. Most pedig a megbékélés vezessen mindenkit haza.

Így vitte át Nagy László „túlpartra a szerelmet”.

Summa

Soha nem voltam képes róla gyászbeszédet fogalmazni, vagy nekrológot írni, mert nekem nem halt meg. A *Hétkrajcárnál* megjelent, összegző szándékú köteteimet, 2003-ban és 2018-ban, az ő emlékezetének dedikáltam, ekképp:

*Ezt a könyvet Nagy László emlékének
ajánlom, aki sok jószavát kockáztatta a
költészetért és művelőiért.*

A kötetek javított tartalma bővült, de címük mindkétszer ugyanaz: *Aranylázálom*.

A „Versben bujdosó” költő otthonául erre a szóösszenövésre bukkantam mint a köteteknek is címet kínáló fölfedezésre:

ARANYLÁZÁLOM

Nagy László e versben bujdosó emléke

Vitrin-tél.
Szárnyal a csönd szajkója.
Hallatlan rohanatok.
Aranylázálom a lélek
a teste sült ezüst.

1980

Soha nem került sor arra a vallomásomra, hogy a *Menyegző* „hosszú verse” segített ki 1956 utáni világnézeti és világképi zavaromból. Tíz éves korom körül kezdtem versfélétet írni, egy időben százával. Ez a készség semmisült meg.

A *Menyegző* mély lélegzetvételnéppént ható egyetemesség-igé-
nye; képzettársításainak már-már dulakodás-számba menő
özöne, *dionüszoszi* tivornája, felbátorította saját képzeletemet.
Ahogy neki, úgy nekem is, jelképpént kínálkozó valós esemény
mutatott hajlamot a költészet igájának elviselésére. Benne egy
menyegző jelentésvilágának „spóra-tokja” robbant, bennem
meg egy temetésé. Kontrasztjuk kölcsönösen világít a másakra.

Akkori munkahelyemen, 1967-ben, egy veterán kommunista
szíve attól az izgalomtól görcsölt be, amelyikkel védelmébe vette
az 1956-os munkástanács helyi elnökét. Az ugyanis, „új szele-
ket” érezve, tagfelvételt kért a *Magyar Szocialista Munkás-
pártba*. De a régi és új szelek találkozásá ítélezési tornádót
idézett elő. Legfőbb védnökének halála csillapította a vihart
„ajtónyitást” engedő szélcsenddé.

A *Menyegző* Nagy Lászlónak nehezen, tépelődve született,
tudtam meg később. A szavak mágiájával való kötetlen birkózás
nekem is megisméltódott a *Lakoma* születésekor. Padlón hen-
teregve próbáltam két vállra fektetni egy díszpompás munkás-
mozgalmi temetés legtágabb közösségi értelmét. — A padlótól,
ily módon, nem egyszer kértem tanácsot.

Nagy Lászlónak lehetetlen volt nem észrevennie, hogy — akár
párbeszédet folytatva vele — olvasom őt. Idéztem is tőle *Me-
nyegzőjéből* — névvel hivatkozva rá — egyik saját, „hosszú ver-
semlen”: „IME, TESTET ÖLTHET AZ IGE, HA TUD.” — Ezt
tartottam akkori alapállása főmondatának. Az idézet elegendő
lehetett a rokon híron pendülés titkos jelszavának eltalálásá-
hoz. Ki nem mondott egymásba hallás, hogy a *költő az Ige — a
Logosz — testet öltésének főmunkatársa*.

Az őt idéző szöveggörnyezet is azt kellett igazolja, hogy az
általa „földobott labdát” pattogtatam tovább:

„Nekibuzdulnak tudós rohamok
JOGban a kudarc vigasztalódik.
'ÍME, TESTET ÖLTHET AZ IGE, HA TUD'
a test is magára ölti jogait
épp csak a szívájék szabad.”

(Törödékes triptychon, 1967.)

Egyebek mellett azt is észrevehette, hogy a történelemben belevetett *Ige* megtestesülésének sorsa nem hagy nyugtot. Aki pedig a nyomába ered, és az Igével való bizalmaskodás gyanújába keveredik, annak az atyai „leteremtéssel” kell szembenéznie. Nem egészen evilági embernek való, hogy egy hatalmas Úr famulusa legyen, miután meghallgatja annak szózatát:

IGE

CSILLAGVILÁGOM KÖZÖNYÉBEN

HIÁBA FORGATOD ORCÁD

ÖLELÉSEM POHÁRFALÁHOZ

HIÁBA HÜTÖD HOMLOKOD

KARCOL A KRISTÁLY DERŰ

MINDEN OLYAN HALÁLSZERŰ

FEJED BIZONY MÉG BELÉM VERED

NE LÁSSAM VISZONT ÁLTALAD MAGAM!

NEM LESZEK MÁSKÉPP KORLÁTTALAN

KI BENNED TERJEDEK

MINDEN IDŐK CSONTFÁTYOLÁBAN

BENNE FÜGG SZEMEM

HA MEGMUTATNÁM BELEKAPNÁL

S ÉN NEM SZERETEM

MEGTESZLEK HÁT TÉGED NE NEKEM FÁJJON

BELÉD FELEDKEZEM – HALHATATLANSÁGBÓL

(Leteremtés könyve, 1971, részlet:)

Az ekkoriban, „kínálkozok” közül – bármily vallásosságot mellőzve –, *Leteremtőmmel* összeakaszkodva is, Őt ismertem el főnökömül.

Kétségtelen, hogy N.L. olvasta azt a hosszú versemet is, melynek záradékát recenziójában idézte. Végkicsengését, pusztán hangzatának kedvéért, *dallintom* ide:

„(...)

**Én a jövő ingyenkutatója
tékozlok kápatlan lehetséget.
Gyűlölök mindent a priori butaságból
ami jobb tudósabb értelmesebb.**

— — —

Ó ezüst köznapok görbül a hajszál.
Tengeredik a lélek geometriája.
Nem hisz semmit az alattvaló
nem mondja ki csak követi.

Gyengéd végrehajtó erő!
elsüllyedt kikötő gondolatom.
Látásaim forognak fenn
hajózni ó csak viselkedés.

Csevegessünk hol körzővel-vonalzóval
látószögben suttag a törvény.
Mint megölt rádió ha egyszer
a babrálódó zajt sugároz.

Ajánlom magam az „objektivitás” -nak
a pártatlan kampó békunkorul
lóg a mészárszék falán
az ünnepi hús.

ÍME AZ ELMOZDULÁS!
DE ÖSZTÖKÉJE NEM.
LÁTSZUNK LÁTHATATLAN
A LEGJOBB ÉRTELEMBEN.”

(Részletek: Torzóliget, 1972)

A Költőhöz vitt utolsó – előtte részben ismeretlen – kéziratomban nem voltam túl bizakodó a költészet mindennapi hatóerejében. Évtizednél hosszabban hurcoltam magamban a kétség alábbi versének esélyeit. Mostanság látom olyannak, mintha az ő Asszony-fejű fellegének a pesszimista változata lenne.

MÁJUS

Évek hónapok – már május
s még lehet rongya foszlik homlokom körül.
Ki terveit csak gyengeségből szótte
jó szívvel nem is a nyárnak örül.

A *fa* csupán rajong – költ *felelőtlen*.
Sóz is nyakába a fölijedt fagy:
„Jéghegyet sértő tán vízözön kell
mért nem nyughatsz örömtelenül!”

Kórus

KÖLTŐ ÚR FÁZUNK EGY KICSIKÉT
RONGYRÁZÓDJA RÜGYÉT A TŰZIFÁRÓL.
AZT HISZI ISTEN FOGALMAZÓJA?
AZT HISZI MINDENT MEGÍTÉL?

MI MÁST SZERETNÉNK: HOGY MIT HISZ
ELFELEDNI.
CSAK RÖNK LEGYEN SOK! – DE ÉPPEN AZ RÁG.
OXIGÉNT KELLÜNK JÓL LEKÖTNI
ÉS FULDOKLÁSUNKRA ÉG LOMBSÁTORFÁD.

1963–77

*

A *Krónika-töredék* 1976. december 21-i bejegyzésében olvashatjuk:

„Írom a *Verseim* versét. Nagy leszámolás. Egyelőre *trampli*.”

December 22.:

„A *Verseim* versét *pallérozom*. *Sűrít*enem kell. Nagy *pesszimista vers* lesz ugyanis. Kétségbe vonja az eddigi *fejlődést*. Sőt, *vétéknek tartja*. Valahol, lehet, mikor a *fárról* lejöttünk, kezdődött minden rossz.”

Nagy László

VERSEIM VERSE

KÍVÁNCISISÁG VAGYOK ÉN AKARAT
 EMBERT LEIGÉZEK A FÁRÓL JÁRJON
 SZÁLEGYENEST ÁLLJON DE A VIRÁGNAK
 LETÉRDEPELJEN A TÖRVÉNYVAGYOK
 ANYA-ODUJÁBÓL NAGYOBB CSALÁDNAK
 TÜZÉHEZ IDÉZEM CSILLAG KÖRÉ
 TŰZEIT ZÁSZLAIT FÚVOM VALA
 ÉN HADASÍTOM A FÉNY VAGYOK ÉN
 A FEGYVEREIN IS MÉGSE RAGYOG
 HIÁNYVAGYOK ÉN MERT ÚJRA MEG ÚJRA
 FÉNYT HALMOZOK CSILLAGOKAT ÚJ SZERSZÁMOT
 HALMOZVA HALMOZOK HALMAZOKAT
 HALMOZÁS VAGYOK Ő MÉGSE RAGYOG
 TÉVEDÉS VAGYOK? VAGY KÉRDÉS VAGYOK?
 VÉTEK VAGYOK ÉN ÉS MINDEN MAGOM
 VÉTEK HA MEGÖLTÖK ÜNNEP LESZ AZ
 MERT NEM RAGYOG SOHASE RAGYOG

1976-77

Versét az *Új Írásban* való, 1977 áprilisi megjelenésénél tovább aligha „pallérozhatta”. De a *Jönnek a harangok értem*, 1978-as, utolsó kötete nyitányaként, ’verseinek verse,’ a számvetésnek, már egész biztosan végleges formája. Eredeti terve szerint, 1977 karácsonyára szeretne volna könyvét az olvasók kezébe adni. Kevéskével lecsúszott róla.

Amikor életét lekésve, váratlan halálával lepecsételt kötete kezembe került, első olvasatban, nem lepett meg a „nyitány”. Magam is arrafelé kapiskáltam. Az emlékezetembe ugró saját verssorom szerint értelmeztem: „Ragyoghataltan még nem világolt / ugyanígy.” (*Fel kell készülni*, 1971.) Vagyis a költészet ragyogását elnyeli az általa fölsegített világ, noha mindennél jobban „világol”. – „Ha megöltök ünnep lesz az / mert nem ragyog sohase ragyog”. – A megölt költészet nem fog ragyogni oly szemet bántón. Ám a jobb belátás didaxisát

nem erőlteti a *Verseim versére*, mert addigi életművéből magától értetődik.

Feltűnő a központosítás hiányával támogatott többértelmű mondatfűzés, mely teszteli az olvasót. Megengedi, hogy a tagolatlan „életvalóságához” hasonlóan, mindenki a saját alkati belátását alkalmazza a szöveg anatómizálásához.

Némelyek számára bármennyire is a költő családott kifakadásának tetszik a vers, nem róla szól, hanem a Költészetről, amit csak megszemélyesít. A Költészet pedig „személy szerint” sem sértődhet meg, mert nem a mindennapi mértékkel mérhető miszsióját gyakorolja.

Nagy Lászlóról, a személyről, keveset tudtam. Naplója nem csak öntudatának szigorú megőrzését szolgálta, hanem ki-kite-kintett abból az utókorra is. Általa fogtam föl, hogy milyen nagy-intenzitású, ingergazdag környezet szorította magához utolsó éveit, ami nem egyik pillanatról a másikra keletkezett, hanem kezdettől, költői hivatástudatból halmozódott fel. Saját *ars poeticájának* intézményévé vált, mintha ő lenne felelős mindenkiért, aki hozzá fordult. Költői „*Pegazusa*” nem csak mindenek fölött szárnyalt, hanem a *sártengert* áthágó, gázló madárként is képes volt viselkedni. — Például, ekkoriban nyakig merült a rák-gyógyítás szerével kísérletező *Béres József* elleni intézményes hajsza fékezésébe, mint minden embrionális jószándék megmentésébe. De, ezesetben, száját *fakírként*, saját magának kellett „bevarrnia” a vélemény-tulajdonosok makacs nyomására. (*Háromkirályok fakírral*) Föl is említi, hogy közéleti reflexeivel mennyire egyedül maradt. Pályakezdeti barátjának elmaradása pedig keserű sóhajt vált ki belőle.

1975., december 31., szerda.

„(...) *Nehéz volt az esztendő, dolgoztam, írtam eleget. Ötven évemet betöltöttem. Ünnepeltek, jólesett, de nem vettem a szívemre, nem bíztam el magam. F.³ elhidegült tőlem. Elsiklott sokszor, hogy ne találkozzunk. Bár*

---

³ Juhász Ferenc.

többször mondta, hogy jó lenne beszélgetni, föl hív telefonon. Mosolyogtam magamban ilyenkor. Legalább 10 éve ezt csinálja. Nagyon sajnálom. Lehet, üldözési mániája van, a hiúságtól nem tud fölengedni. Bolondocska. Nagyságát a hivataltól várja elismertetni. Nagy baj. Ő tudja jól, mi a véleményem az ilyesmiről. Segítettem volna neki, nem hagyta. Sértette volna. Lezárult a barátság. Barátság? Én voltam barátja, ő mindig a rejtelmes utakat járta. Sajnos (vagy jó), meg kell fizetni érte. (...)”

A *Verseim versére* ezután úgy tekintettem, hogy utolsó kötetének az egésze annak „*infrastruktúrája*”: végső erejéhez mért tematikus sokoldalúsággal saját, erkölcs-központú poétikai világtrendjének alkalmi szerepeit vonultatja föl. A *Verseim verse*: ítélethirdetés. A „rögvalóság” fejére olvassa az általa művelt költészet „alkotmányát” és annak mindennapi elsikkadását: etikai értékeinek *ragyoghatatlanságát*.

Legtermészetesebb elkötelezettségének megvallását szintén *Krónika-töredékéből* kell idéznem.

Amikor Ady Endre jelentőségét vette védelmébe, nem akárki, hanem az öccse(!), a „provinciális népi-nemzeti költészet” védnökének igaztalan vádjával illette. Élőben akkor nem válaszolt, csak önmagának írt jegyzetében.

1977., március 4., péntek:

„(...) Jaj, jaj! Mit gondolhat a drága öcsikém rólam. Mit gondolhat, amit eddig nem mondott ki még? – Én elsősorban emberi költőnek tudom és érzem magam. De a nyelv, a sors, a gond köt ehhez a hazához, néphez. S ha van erőm olykor, s van lehetőségem: kiállok érte. Vajon, szégyellnem kell ezt? Én a sumákolókat utálom. (...)”

Hegyi beszédének normáját nem csak hirdette, be is tartotta: „Ne félj a sorstól, én se félek / mélyek a mi kútjaink s mennyi / ér tölti fel újra...”

Hogy „mennyi ér tölti fel újra”, magam is tanúsíthatom.

Későbbi filozófiai olvasmányaimon, mint egy *palimpszeszten*, annak alaprétegéből átderengett Nagy László arca is.

TEILHARD DE CHARDINRŐL ENNYIT

(Dudich Endrének⁴ és Lontay Ervin Pálnak⁵)

Az Isteni Szikra Alapítvány
 nélkül nem jönne létre
 a Kezdet és Vég szakadatlan párosodása:
 Tűz spermái lövekednek
 a Nap krematóriumáig.
 Kezdetől fogva ami lesz
 az nyilall át a világon.

Csak egyetlen találmány ékesíti a Földet
 magtalan lelemények hányadéka közt:
 az *Isteni Szikra!* – mi az ami legyen
 hogy emberére találjon? –
 Napba nézni az egyetlen Valóság.

Akit szeret a Föld mit akar még?

1996.

Nagy László is a Napba-nézők közé tartozott. Nem takarította meg az „*Isteni Szikrával*” való találkozást. Szereti is a Föld ezért.

---

⁴ Dudich Endre, 1934-2016, jeles geológus, egyetemi tanár, a gondolkodás világtörténetének amatőr vándora.

⁵ Lontay Ervin Pál, XX. sz., műszaki tanár, a leuveni katolikus egyetemen is tanult, tomista gondolkodó.

Lecsengés

Az ő ifjúsága idején a költő közéleti személyiségnek számított nálunk, mint az „új társadalom” *lélekvezetője*. Az *elhalásra* ítélt vallás kiéheztetése az irodalomra ruházta át a *hit* küldetését. A *hivatalos* társadalmi megbízatás, természetszerűen, politikai ’rangra’ emelte az irodalmat, politikai mércével, amely nem esztétikai, hanem *ízléspolitikai* táborokba szerveződni kényszerült.

Az irodalomnak fönti, csapdabéli szerepéből kiesése az állam kulturális pápaságra törő igényének tűrhetetlenségével vette kezdetét. A költészet államosított lelkigyakorlatának éle csonkig vásott a történelem fenőkövén. A múlt ellenhatásaként, viszont az esztétikailag „felelős költészet” sem lett védettebb, mint a meztelen csiga. Vagy ahogy az 1926-ban született és 2002-ben elhunyt – *utolsó avantgárdnak* titulált – *Hules Béla* írta *ars poeticaként* és Nagy Lászlóval egy év híján egyidősként:

a költészet valami nagyon kicsi dolog
amit nagyon kicsi lények csinálnak
és az a legcsodálatosabb, hogy mennyire vigyáznak
hogy tökéletes legyen
amijen persze egyáltalán nem lesz.⁶

(Egér-pillanat)

A költészet visszakapta alig észrevehető „picinységét” is, melynek fölismerése kiváltság-számba megy. — Az 1956 utáni börtön erre művelte ki *Hulest*. Megbékélt azzal, hogy az életnél életveszélyesebb dolog nincs. Aki eljátszadozik az álom és az ébrenlét közti különbség „ismeretelméleti” bagatellizálásával, annak az élet legutolsó foszlányába is kapaszkodás lesz a tanítómestere.

Behúzódvá az „ifjúság királya”, a Nagy László-i *TÜZ*⁷ árnyékába, alábbi versemnél többet nem kívánhatok:

---

⁶ Hules Béla (eredetileg magyartanár) lázadói attribútumává tette az „ly” mellőzését.

⁷ Lásd Nagy László *Tűz* c. költeményét.

GYENGERŐS

Van erős és van gyenge.
Gyengének érdem az ereje
az erősé meg állapot.

Szeretnék erős lenni anélkül, hogy érdemmel kéne
támogatnom.

Szeretném, ha ez az állapot lenne az érdemem.

De olyan gyenge vagyok valójában,
hogy érdemtelen a falba belefúlok.

Milyen erős is kell legyen a szög,
ha egyetlen érdeme, hogy a falból kiáll?

Hosszúra kéne nőni, nyúlánkká,
mint egy képszög, de merevebbé, hogy a téglába fúródjon.
Mire menne a silány vakolattal?

Nálunk a szögek hosszúk és vékonyak
s a fugákba verik.

A rövidebbeket eldobja a Mester.

Arra áhít a rövid, hogy lába keljen,
nőjön ki törzséből a szükség, téglára lelne bár
vagy kőkemény vakolatra –: azt a gyöngye, nyúlánk szög
úgysem bírja ki.

Bárhogy is legyen,
csak álljak ki a falból.

1979

Epilógus

Nyugtázza köszönetem a magyar irodalom egyik, végsőkéig elkötelezett mindenesének, *Suhai Pálnak* biztatását, hogy írjam ki magamból öntudatlanságomat!

Az ő biztatása meghívásnak bizonyult az *Igazság* „szemkontaktusát” keresők zarándokútjára. Nélküle nem tudnám beismerni, hogy életemet, ösztönösen mint expedíciót fogadtam el a *megígért világ* szaván fogására. Verseim javát jelentéseként írtam, melyek a névtelen címzettek tesztjeivé váltak; beszédmódom köznapiságra törekvése közösség-vállalás a mindennapi élet ereiben is csörgedező poézissal.

Expedícióm jelentései közé sorolom annak tudatosulását is, hogy a *Himnusz minden időben* című költemény modern zsoltárának költőjében találtam a velem kortársi magyar irodalom legplatonikusabb szerzőjére, akiből élet-túrámhoz merítettem a bátorítást.

Ő a *Szép* és *Jó* iránti szerelmét tápláló *létezés* poétikai megközelítéséhez – akarva-akaratlan – *Platón* szerelmi létráját választotta költői országútként. Csak az annak fokain közlekedők rálátása vetheti szemét – *személyesen*, „színről színre” – a födetlen valóság *Igazságára* is.

Az útítársául fogadott sokaknak pártfogója, végül, az „irgalmas katasztrófába”⁸ kapaszkodva elérte *Érosának* legfelső létrafokát: onnan rugaszkodott az *itt maradónak követhetetlenbe*.

---

⁸ Lásd, Nagy László: *Didergő ezüsthíj*. Az utolsó, a *Jönnek a harangok értem* kötet *Így írlak versbe* ciklusának nyitó költeménye.

Nagy László

HIMNUSZ MINDEN IDŐBEN

Te szivárvány-szemöldökű,
Napvilág lánya, lángölű,
Dárdának gyémánt-köszörű,
Gyönyörűm, te segíts engem!

Te fülemülék pásztora,
Sugarak déli lantosa,
Legelső márvány-palota,
Gyönyörűm, te segíts engem!

Siralomvölgyi datolya,
Festmények rejtett mosolya,
Templomon arany-kupola,
Gyönyörűm, te segíts engem!

Díjra korbácsolt versenyló,
Lázadásokban lobogó,
Csillag, dutyiba pillantó,
Gyönyörűm, te segíts engem!

Harctéri sebek doktora,
Hazátlanoknak otthona,
Mézes bor, édes babona,
Gyönyörűm, te segíts engem!

Piaci csarnok álmosa,
Nyomorúságnak táncosa,
Szilveszter-éji harsona,
Gyönyörűm, te segíts engem!

Béta-sugárban reszkető,
Sok-fejű kölyket elvető,
Tengerek habján csörtető,
Gyönyörűm, te segíts engem!

Minden időben ismerős,
Mindig reménnyel viselő,
Bájjal isteni erős,
Gyönyörűm, te segíts engem!

Öröktől belémkaroló,
Vánkosra velem hajoló,
Varjakat döggé daloló,
Gyönyörűm, te segíts engem!

Iszonyattól ha szédülök,
Ha a pimaszság rámdönög,
Önmagammal ha küzködök,
Gyönyörűm, te segíts engem!

Jog hogyha van: az én jogom,
Enyém itt minden hatalom,
Fölveszem kardom, sisakom!
Gyönyörűm, te segíts engem!

Felragyog az én udvarom,
Megdicsőül a vér s korom,
Galambok búgnak vállamon,
Gyönyörűm, ha segítsz engem!

(1957-59?)

2025. augusztus-2026. január